

Homokháti Önkormányzatok Kistérségi Területfejlesztési Közhasznú Egyesülete

LEADER HELYI FEJLESZTÉSI STRATÉGIA 2014-2020

verziószám: v 6.3

Végleges verzió

2016. június 10.

Tartalom

Vezetői összefoglaló	3
1. A Helyi Fejlesztési Stratégia hozzájárulása az EU2020 és a Vidékfejlesztési Program céljaihoz	5
2. A stratégia elkészítésének módja, az érintettek bevonásának folyamata	6
3. A Helyi Fejlesztési Stratégia által lefedett terület és lakosság meghatározása.....	12
4. Az akcióterület fejlesztési szükségleteinek és lehetőségeinek elemzése	13
4.1 Helyzetfeltárás.....	13
4.2 A 2007-2013-as HVS megvalósulásának összegző értékelése, következtetések	32
4.3 A HFS-t érintő tervezési előzmények, programok, szolgáltatások	34
4.4 SWOT	37
4.5 Fejlesztési szükségletek azonosítása	40
5. Horizontális célok	40
5.1 Esélyegyenlőség.....	42
5.2 Környezeti fenntarthatóság.....	42
6. A HFS integrált és innovatív elemeinek bemutatása.....	30 43
7. A stratégia beavatkozási logikája	46
7.1 A stratégia jövőképe.....	46
7.2 A stratégia célhierarchiája.....	46
8. Cselekvési terv.....	49
8.1 Az intézkedések leírása.....	49
8.2 Együttműködések.....	61
8.3 A stratégia megvalósításának szervezeti és eljárási keretei.....	62
8.4. Kommunikációs terv.....	64
8.5. Monitoring és értékelési terv	65
9. Indikatív pénzügyi terv	68
Kiegészítő információk	70
Mellékletek.....	70

Vezetői összefoglaló

A Homokháti Önkormányzatok Kistérségi Területfejlesztési Közhasznú Egyesülete 1995-ben alakult. A szervezet tagságának a Móraalmi Járáshoz tartozó 10 települése – a múltbeli sikeres együttműködésekre alapozva – 2014 májusában határozott arról, hogy közösen kívánnak venni a 2014-2020-as tervezési ciklusban a LEADER program megvalósításában.

3

A tervezési terület előzetes elismerésére irányuló kérelmünket az Irányító Hatóság 2015.09.25-én, IHF 1186/51/2015 hivatkozási számú határozatában jóváhagyta.

Az akcióterület helyzetelemzése során az alábbi problémákat és szükségleteket azonosítottuk:

1. A térség gazdasága egyoldalú, elsősorban az agrárszektorra épül, szükség lenne a többi ágazat megerősítésére, az agrártúlsúly mérséklésére.
2. A térség – kiemelten a járásközpont - turizmusa dinamikusan fejlődik, de számos turisztikai lehetőség még kihasználatlan, újabb attrakciókra, további szolgáltatásokra lenne szükség.
3. A vállalkozások száma, tőkeereje, a vállalkozói aktivitás alacsony.
4. A helyben megszerezhető jövedelem kevés, a munkahelyek száma alacsony, az aktív korúak nagy része ingázik a városok irányába, a fiatalok és pályakezdők nehezen találnak munkahelyet.
5. A térség népességmegtartó ereje gyengül, a lakosság kor szerinti megoszlása kedvezőtlen, helyi identitást erősítő intézkedésekre lenne szükség a kedvezőtlen demográfiai folyamatok megtörésére.
6. A térség kulturális és humán erőforrásokban gazdag. A hagyományok és helyi értékek megőrzésére és továbbörökítésre garanciát az együttműködő közösségek jelenthetnek.
7. A települések infrastruktúrája megfelelőnek mondható, ugyanakkor a lakosság továbbra is igényli a közösségi terek és az elérhető közszolgáltatások fejlesztését.
8. Az életminőség javításához az elérhető közösségi, kulturális, egészség prevenciók szinterek és szolgáltatások fejlesztése szükséges.

Jövőképünk:

A program végén a helyi erőforrásokra, ötletekre, a helyi humán tőkére alapozott, azokkal fenntarthatóan gazdálkodó, egymást kölcsönösen tisztelő, segítő és együttműködő, megerősödött helyi közösségekből álló, gazdasági és társadalmi szempontból sikeres Móraalmi Járást látnánk szívesen.

Jövőképünk röviden:

Fenntarthatóan fejlődő, együttműködő közösségekből álló, gazdasági és társadalmi szempontból sikeres Móraalmi Járás.

A jövőképünk elérését szolgáló stratégiai célok:

- A.) A Móraalmi Járás gazdasági aktivitásának elősegítése

B.) Minőségi életfeltételek biztosítása és helyi identitás erősítése a Mórahalmi Járás területén élők számára

Az akcióterület gazdaságának fejlesztését két intézkedés szolgálja:

- ✓ Egyrészt olyan turisztikai fejlesztéseket kívánunk támogatni, amelyek hozzájárulnak a tervezési terület turisztikai bevételeinek, látogatottságának, vonzerejének növeléséhez, a tervezési terület turisztikai kínálatának, szolgáltatásainak bővítéséhez. A turisztikai fejlesztések hozzájárulnak a gazdaság agrártúlsúlyának mérsékléséhez, a több lábon álló gazdasági szerkezet kialakításához, foglalkoztatás bővítéséhez
- ✓ Másrészt a vállalkozói aktivitás növelése céljából kívánjuk támogatni a helyi mikrovállalkozások szolgáltatási színvonalát, jövedelmezőségét, versenyképességét javító fejlesztéseket.

Az akcióterület társadalmi problémáinak mérséklésére szolgáló intézkedések:

- ✓ Települések lakosságát szolgáló, közösségi funkciókat ellátó épületek, építmények, közösségi terek felújítása, korszerűsítése, eszközbeszerzések.
- ✓ Közösségépítést, helyi identitás erősítését, civil szervezetek és szektorok közötti hálózatosodást szolgáló programok, civil aktivitás támogatása.
- ✓ Az egészségtudatos életmód színtereinek kialakítása, fejlesztése, az egészségtudatos életmódot népszerűsítő programok, rendezvények, valamint a helyi értékek, hagyományok bemutatását, népszerűsítését szolgáló beruházások támogatása.

Egyesületünk céljainak megvalósítása érdekében térségek közötti és nemzetközi együttműködési projekteken is részt vesz.

1. A Helyi Fejlesztési Stratégia hozzájárulása az EU2020 és a Vidékfejlesztési Program céljaihoz

Helyi fejlesztési stratégiánk az EU2020 stratégia - intelligens, fenntartható és inkluzív növekedés – megvalósításához az alábbi területeken járul hozzá:

A kis- és közepes vállalkozások versenyképességének fokozása

A HFS első átfogó célja a „Jövedelemszerzési lehetőségek bővítése; helyi erőforrásokra alapozott, fenntartható gazdaságélénkítő fejlesztések támogatása” amelyhez kapcsolódó specifikus cél a „Helyi vállalkozások jövedelmezőségét, versenyképességét javító fejlesztések” A LEADER forrás felhasználásával tervezett vállalkozásfejlesztési intézkedés ugyanakkor kizárólag a helyi mikrovállalkozások számára lesz elérhető. A kis-, és közepes vállalkozások a HACS rendelkezésére álló információk megosztása valamint az együttműködések révén vonhatók be az akciócsoport munkájába. A vállalkozói szféra bevonása illetve a szférák közötti együttműködések elősegítése további együttműködések, ezzel további projekteket generálhat.

A foglalkoztatás és a munkavállalói mobilitás ösztönzése

A gazdasági szegmensek között a KKV-k versenyképességének, jövedelmezőségének javításán keresztül járul hozzá a foglalkoztatási kapacitásainak erősítéséhez. Emellett a turisztikai attrakciók és szolgáltatások támogatása révén járul hozzá a stratégia foglalkoztatás javításához. A turisztikai fejlesztéseknél 4 fő, a mikrovállalkozás fejlesztési intézkedés esetén 1 fő új teljes munkaidős foglalkoztatottat jelöltünk ki elérendő célértékként.

A társadalmi befogadás előmozdítása és a szegénység elleni küzdelem

Ezen a területen az intézményi- és közszolgáltatásokhoz való hozzáférés javítását, a társadalmi összetartozás erősítését tartalmazza a Helyi Stratégia. A fizikai és lelki (mentális) egészségi állapot javítása közvetve a foglalkoztatás lehetőségeit segíti. A helyi közösségek támogatása javítja a helyi életminőséget is.

Beruházás az oktatásba, a készségekbe és az egész életen át tartó tanulásba

A HFS céljából tűzi ki az egész életen át tartó tanulás színtereinek fejlesztését.

A magasan képzettek letelepedésének ösztönzése mellett a helyi képzési formák kidolgozását és megvalósítását is fontosnak tartjuk.

Kapcsolódási pontok a **Partnerségi Megállapodás**hoz:

A 2014–2020-as tervezési ciklus átfogó nemzeti fejlesztési célja a fenntartható, magas hozzáadott értékű, termelésre és a foglalkoztatás bővítésére épülő gazdasági növekedés. Ezt a törekvést olyan fejlesztések támogatják, amelyek eredményeképpen a foglalkoztatottság és a társadalmi tőke bővül, az eltartottak aránya és a környezeti kockázat csökken, a természeti és humán/kulturális erőforrások hatékonyan és fenntarthatóan hasznosulnak.

A HFS az alábbi Nemzeti fejlesztési prioritások megvalósításához kapcsolódik (A társadalmi felzárkóztatási cél kivételével az EU 2020 tematikus céloknál már részletezett módon):

- A gazdasági szereplők versenyképességének javítása
- A foglalkoztatás növelése
- A társadalmi felzárkóztatási és népesedési kihívások kezelése (A „Települések fenntartható, lakossági igényekre és szükségletekre reagáló fejlesztései” és a „Helyi identitás erősítése: közösségek helyi értékekre, tudásra, hagyományokra alapozott megerősítése” átfogó céljainkhoz kapcsolódó intézkedések segítségével, a települési közösségek megerősítése révén hozzájárulunk a negatív demográfiai tendenciák mérsékléséhez.)
- A gazdasági növekedést segítő helyi és térségi fejlesztések megvalósítása

A Vidékfejlesztési Programban elsősorban az alábbi prioritásokhoz kapcsolódunk:

A „Helyi identitás erősítése: közösségek helyi értékekre, tudásra, hagyományokra alapozott megerősítése” valamint az „Együttműködések, tudásmegosztás, hálózatosodás támogatása” átfogó célunkhoz kapcsolódó intézkedések révén hozzájárulunk az 1. prioritás (a tudásátadás és az innováció előmozdítása a mezőgazdaságban, az erdőgazdálkodásban és a vidéki térségekben), 1A fókuszterületében („Az innovációnak, az együttműködésnek és a tudásbázis gyarapításának az ösztönzése a vidéki térségekben”) megfogalmazott célok eléréséhez

Emellett céljaink hozzájárulnak a Vidékfejlesztési program 6. Prioritásának, azon belül is különösen a 6A és a 6B fókuszterületnek a teljesüléséhez („A társadalmi befogadás előmozdítása, a szegénység csökkentése és a gazdasági fejlődés támogatása a vidéki térségekben, különös tekintettel a következő területekre: 6A fókuszterület: a diverzifikálásnak, kisvállalkozások alapításának és fejlesztésének, valamint a munkahelyteremtésnek a megkönnyítése; 6B fókuszterület: a helyi fejlesztés előmozdítása a vidéki térségekben”)

2. A stratégia elkészítésének módja, az érintettek bevonásának folyamata

A Helyi Fejlesztési Stratégia elkészítésének folyamata két szakaszra osztható:

I. Előkészítő időszak tevékenységei (2015. szeptember – 2015. október)

Fórumorozat

A 2007-13-as ciklushoz képest a HACs akcióterülete átalakult. A korábbi időszak tervezési területét a Kisteleki Kistérség 6, és a Mórahalomi Kistérség 8 (A kistérséghez tartozó 10 település közül Bordány és Zombó kivételével) települése alkotta. A 2014-2020-as ciklusra a HACS kettévált, a mórahalmi járáshoz tartozó települések (Bordánnyal és Zombóval kiegészülve) alkotják az új akcióterületet. A megváltozott akcióterületre és a szervezetre tekintettel a Miniszterelnökség támogatásával 10 alkalomból álló fórumorozatot szerveztünk. A rendezvénysorozat alapvető célja a 2014-20-as Vidékfejlesztési Program megvalósítása érdekében a Homokháti Önkormányzatok Kistérségi Területfejlesztési Egyesülete új vidékfejlesztési szervezet bevezetése, megismertetése a Mórahalmi Járársban. A vidékfejlesztési szervezet bemutatása mellett fontosnak tartottuk a LEADER Helyi Akciócsoportok Vidékfejlesztésben betöltött szerepének és magának a LEADER módszernek a

bemutatását, népszerűsítését, előnyeinek kiemelését és a 2014-20-as Vidékfejlesztési Programhoz történő kapcsolódásának bemutatását. A rendezvénysorozat során figyelmet fordítottunk a résztvevők, a lakosság fejlesztési igényeinek megismerésére és a résztvevők segítségével próbáltuk feltárni azokat a problémákat, amelyek a térséget jellemzik. Így a HFS célkitűzésének alapjai már ekkor átgondolásra kerültek. A fórumon bemutatásra és kiosztásra kerültek a helyzetfeltárást segítő kérdőívek.

Szervezet átalakítása, alapszabály módosítása

Egyesületünk - nevében még jelenleg is őrzi ezt a múltbéli sajátságát - korábban kizárólag önkormányzatokból álló Egyesület volt. Ezért az akciócsoporthá válás szempontjából szükség volt a szervezet átalakítására, civil és önkormányzati tagok felvételére. A csatlakozási lehetőségről, az új HACS megalakulásáról és következő időszak feladatairól e-mailben értesítettük a települési szereplőket. A csatlakozási szándéknyilatkozatok begyűjtésével párhuzamosan a korlátozásmentes tagfelvétel biztosítása érdekében módosításra került a szervezet alapszabálya. A civil és vállalkozói tagok felvételét lehetővé tevő alapszabály elfogadása 2016. november 6-án került sor. Az módosított alapszabály elfogadásának idejére szerencsére már kellő számú civil és vállalkozói tag csatlakozási szándéknyilatkozatával rendelkezünk, ahhoz, hogy a tagfelvétel után teljesítsük az akciócsoporthként történő működés törvényi feltételeit, biztosítani tudtuk a tagságban a szférák megfelelő arányát.

Kérdőívezés, projektötlet – gyűjtés

Az előkészítő szakaszban tartott a fórunsorozatokra papír alapú kérdőíveket és projektötlet-gyűjtő adatlapokat vittünk. Mindkét dokumentum megjelent az október közepétől működő honlapunkon a www.ujleader.homokhat.hu-n. Az előkészítő szakaszban a helyzetelemző kérdőívekből nagyon kevés (mindössze 7 db jutott el hozzánk, amiből 2 db érkezett papír alapon). A projektötlet – gyűjtés sikeresebbnek bizonyult 89 db ötlet érkezett be.

II. Megvalósítási időszak tevékenységei (2015. november 1 – végleges stratégia elfogadásáig)

Adatgyűjtés, helyzetelemző rész összeállítása

Az adatgyűjtés során elsősorban a TEIR adatbázisra, kis mértékben a helyzetfeltáró kérdőív adataira támaszkodtunk. Az elkészült helyzetelemzés 2016. november elejétől a honlapon bárki számára elérhető, véleményezhető volt.

Kérdőívek

Az előkészítő szakasz kérdőívezésének sikertelenségét azzal magyaráztuk, hogy talán a kérdőívünk túlságosan részletes, túl hosszú volt. Ezért összeállításra került egy „könnyített” v2 verzió, amit egyben alkalmasnak gondoltunk arra, hogy a hátrányos helyzetű csoportok véleményének felmérésére szolgáljon. A TKCS a HFS gazdaságfejlesztési fókuszára és a foglalkoztatottság növelésére szolgáló célok miatt célcsoportnak az

a munkaerő-piaci szempontból hátrányos helyzetűeket választotta. Ebbe a célcsoportba azok az egyének tartoznak, akik az átlagosnál nehezebben boldogulnak a munkaerőpiacon. Így ide tartoznak a munkanélküliek, alacsony iskolai végzettséggel rendelkezők, alacsony jövedelemszinttel rendelkezők, álláskereső.

E kategóriába beletartoznak a nők, romák vagy mély szegénységben élők és az idősebb, de még aktív korosztály is. Vagyis elmondható, hogy a hátrányos helyzetű célcsoporton belül is a munkaerőpiaci szempontból hátrányos helyzetűekre helyeztük stratégiánkban a hangsúlyt.

A térségre jellemző, hogy a sok esetben nehezen elérhető tanyasi lakosság jelentős hányada tartozik a fent említett munkaerő-piaci szempontból hátrányos helyzetű célcsoportba.

Így a felmérést zömében e lakosság körében végeztük el. A leegyszerűsített, könnyen kitölthető kérdőíveket a tanyagondnoki szolgálat segítségével juttattuk el az érintetteknek, akik megfelelő helyismerettel és szociális érzékenységgel bírnak, melyet a felméréshez szükségesnek tartottunk

A települési kapcsolattartók segítségével a kérdőívekből 45 db érkezett. Ezek feldolgozása megerősítette, hogy a munkaerőpiacot is élénkíteni képes gazdaságfejlesztési fókuszú stratégiára van szükség. A felmérésből az is látható, hogy olyan egymást kiegészítő programokra van szükség, mely segíti a térségben élők foglalkoztatásának bővítését és mindemellett az életszínvonal emelésére fókuszál.

A tapasztalatok alapján elmondható, hogy a hátrányos helyzetű célcsoportok nehéz elérhetősége miatt a jövőben szükség van az őket ismerő civil szervezetek bevonására így tervezzük a velük való együttműködés élénkítését.

A felmérés időszakában és a HFS véglegesítéséig az alábbi módon vontuk be a hátrányos helyzetű ill valamilyen szempontból sérülékeny célcsoportokat

- lakossági, könnyen kezelhető kérdőívek készítése kifejezetten a célcsoport számára
- lakossági kérdőívek eljuttatása az érzékeny célcsoportoknak, tanyagondnoki szolgálat ill. önkormányzati kapcsolattartók segítségével
- önkormányzati kapcsolattartók, önkormányzati vezetők és egyesületi tagok közreműködésével megrendezett műhelymunkák és egyeztetések során a hátrányos helyzetű célcsoporttal kapcsolatos problémák rögzítése, szociális területet érintő tapasztalatok átbeszélése

Következtetesként elmondható, hogy nehezen elérhetők térségünkben a hátrányos helyzetű csoportokba tartozó lakosok, és a kérdőíves felmérés lebonyolításához és kiértékeléséhez is szükség van olyan támogató civil szervezetre, aki jól ismeri azon csatornákat mely segítségével elérhetővé válhatnak.

A HACS működése során vállalt tevékenységek a hátrányos helyzetű célcsoportok bevonása érdekében

- hátrányos helyzetű célcsoportokkal foglalkozó civil szervezetek bevonása az egyesületi munkába akár tagságbővítéssel, és/vagy esélyegyenlőségi munkacsoport létrehozása (HÖKTE rendelkezik érvényes esélyegyenlőségi tervvel és esélyegyenlőségi referenssel)
- egyeztető fórumok, műhelymunkák szervezése során esélyegyenlőséggel foglalkozó témák átbeszélése a tagsággal
- rendezvényszervezés

- részvétel a pályázatok lebonyolításában

Projektötlet gyűjtés

Összesen 107 projektötlet érkezett. Feldolgozásuk során az alábbi csomópontokat találtuk:

Jellege	Darabszám
Civil aktivitás támogatása	16
Egészség színterei fejlesztése	8
Vállalkozásfejlesztés	17
Településfejlesztés	40
Turizmus	19
Vidéki szemléletformálás	7
	107

1. sz. táblázat

A helyzetelemzésből leszűrhető problémák és az ötletek feldolgozásának eredménye együtt hozta létre az intézkedési tervben kikristályosodó támogatási területeket, amelyek rimelnek a projektötletek csomópontjaira.

Tervezés koordináló csoport

Az civilek és vállalkozók felvételét követően kör e-mailben toboroztunk szereplőket elsősorban a tagság köreiből. A levélben bátorítottuk a tagokat, hogy az akcióterületről javasoljanak a tagságon kívüli szereplőket, szakértőket akiket érdemes lenne a tervezési folyamatba bevonni.

Szerepe a tervezési folyamatban

- Nem dönt – csak javaslatot tesz, koordinatív szervezet
- Javaslatot tesz a tervezési folyamat során alkalmazott eljárásokra, módszerekre
- Javaslatot tesz szakértők bevonására, bizottságok létrehozására
- Javaslatot tesz a teljes tervezési folyamat ütemezésére
- Stratégia draft és végleges verziójának kidolgozása

A TKCS jelenleg 6 tagból áll (tagok részletesen ld. mellékletben), de nyitott, bárki csatlakozhat. Terveink között szerepel a vállalkozói szférából további szereplők bevonása.

Önkormányzati szféra: 2 tag

Civil szféra	3 tag
Üzleti szféra:	1 tag
Összesen:	6 tag, Önkormányzati szektor aránya: 33%

A TKCS munkáját az Egyesület irodavezetője és két szakértő (turisztika és felmérések – kérdőívezés témában) segíti.

TKCS feladatai, tevékenysége a következőkre terjedt ki: a HFS tervezés ütemtervének elfogadása; javaslattétel szakértők bevonására; társadalmasítás, kommunikációs terv elfogadása; beérkezett projektötletek összesítése, feldolgozása; műhelymunkák szervezése, forgatókönyvének kidolgozása. Stratégia draft és végleges verziójának kidolgozása.

Települési tematikus műhelymunkák

A települési műhelymunkák célja az adott településről beérkező projektötletek átbeszélése, rangsorolásra, a fejlesztési irányok meghatározása volt.

Település	Időpont	Részvevők száma	Tapasztalatok
Ásotthalom	2016.02.24.	9 fő	<p>Cél elsősorában a tájékoztatás: LEADER stratégia és a többi OP nyújtotta támogatási lehetőségek, kiemelten a Vidékfejlesztési Program nem LEADER intézkedéseit. A helyi fejlesztési stratégia helyzetelemző részének bemutatása, tervezett intézkedéseknek a bemutatása.</p> <p>Tapasztalat: a megjelentek érdeklődnek a pályázati lehetőség iránt, azonban kevés információval rendelkeznek, „nem látják át” az új pályázati rendszert ebben várnak támogatást.</p>

Zsombó	2016.02.25.	32 fő	<p>Civil szervezeteknek nyújtott támogatást a helyi közösségi élet szempontjából nagyon fontosnak tartják</p> <p>Civilek támogatandó tevékenységei, közös rendezvények, tanulmányutak, tanfolyamok (internet tanfolyam időseknek) kis értékű eszközbeszerzéseik, tanulmányutak, edzőterem kialakítása</p> <p>Gazdaságfejlesztés: vállalkozások támogatásán keresztül.</p>
Bordány	2016.03.11.	7 fő	<p>Helyi (értékekre) erőforrásokra alapuló fejlesztések (mi az, ami csak az adott településen vagy csak itt a járásban található meg – unikális)</p> <p>Kitörési pont: turisztika</p> <p>Valós együttműködések megvalósítása gyakran nehézségekbe ütközik, bizalmat / közösséget kell építeni helyi és járási szinten is.</p>
Öttömös	2016.04.06.	32 fő	<p>A települési igények</p> <p>segítség a helyi vállalkozásoknak, civil szervezeteknek a pályázati felhívások felkutatásában, pályázatírásában – önkormányzat kapacitásai korlátozottak</p> <p>hagyományos rendezvények - helyi lakosság bevonása</p> <p>önkormányzati tulajdonú épületek energetikai fejlesztései</p> <p>2014-20-as időszak fejlesztéseit megalapozó előkészítési költségek előteremtése nehéz</p> <p>település fejlesztési irányait megalapozó tanulmány, települési marketing terv jó alap lehetne a jövőbeli irányok meghatározásához</p> <p>csapadék és szennyvízelvezetés megoldása</p> <p>turisztika: zarándokút fejlesztése, kapcsolódás a tematikus útvonalakhoz</p>

3. A Helyi Fejlesztési Stratégia által lefedett terület és lakosság meghatározása

Az akcióterület állandó lakosainak összesített száma 28.672 fő.

Az akcióterület Magyarország Dél-alföldi régiójában, a magyar - szerb-határ mentén, Csongrád megyében, Szeged vonzáskörzetében található. A terület a Duna-Tisza közti homokhátság földrajzi tájegységébe tartozik. A járás illetékességi területe 561.42 km² (1.sz. melléklet)

A térség lefedi a Móraalmi statisztikai kistérség / járás területét, és összefüggő egységet alkot. Központi települése, járásközpontja Mórahalom város, többi települése Ásotthalom, Bordány, Forráskút, Öttömös, Pusztamérges, Ruzsa, Üllés, Zákányszék és Zsombó.

A települések a térben egyenletesen helyezkednek el, jellemzőjük a rendezett falusias- kisvárosias belterület és a kiterjedt tanyavilág. Utóbbiak létrejötte egy sajátos település- és telepítéspolitikai eredménye: a mai települések a környék városainak tanyavilágából szerveződtek tanyaközpontokká, majd községeké.

A tanya sajátos, emberi léptékű lakó és gazdasági egységet valósít meg, amely a világon egyedülálló magyar hagyomány. A tanya kedvező adottságot jelent a területhasználat, a tájformálás, a gazdálkodás, a tanyai turizmus, az üdülés-pihenés lehetőségének szempontjából; e funkciói kiteljesedéséhez azonban további fejlesztések szükségesek.

A területhez hagyományosan mezőgazdasági tevékenységek kötődnek: zöldség- virágtermesztés, gyümölcs- és szőlőtermesztés. A felhalmozott tapasztalatoknak, a termelési kultúrának és a helyi homokvilági klímának köszönhetően jellegzetes ízvilágú zöldség- és gyümölcsfélét termesztenek itt eredményesen, amelyek országosan is ismertek, keresettek.

A térségben élő népesség nemzetiség és vallás tekintetében homogén, magyar nemzetiségű és túlnyomó többségében római katolikus vallású. Ez az egyöntetűség a térség benépesedésekor alakult ki.

Megközelítés

A települések csak közúti kapcsolatokkal rendelkeznek. A kistérség településeit egy Szeged-központú, hálózatos közútrendszer köti össze.

A megyeszékhely a tervezési terület településeiről optimálisan 30 perc alatt (Öttömös és Pusztamérges esetében 40 perc alatt); az M5 autópálya 20 perc alatt (Öttömös és Pusztamérges esetében 30 perc alatt) érhető el.

A települések nagy részének Szegedhez kötődése hagyományosan erős. A Szegedhez közeli településeken a megélhetés a bejárás lehetősége, a könnyebben elérhető szolgáltatások miatt kedvezőbb.

A Helyi fejlesztési stratégia megvalósulásához szükséges erőforrások:

A stratégia alkotás időszakában és az előző tervezési időszakban lehetőségünk volt rá, hogy felmérjük, azt, hogy a HFS fejlesztéseihez partnereink milyen humán, fizikai és pénzügyi erőforrással rendelkeznek.

A projekt koordináció és menedzsment a települési kapcsolattartók segítségével történik. E szereplők főként a települési önkormányzatok ill. civil szervezetek képviselőiben a szakmai feladatok elvégzéséért így a projektötletek benyújtásáért majd kidolgozásáért az adatszolgáltatásért felelősek.

A projektek lebonyolítására alkalmas fizikai és pénzügyi erőforrás e szervezeteknél rendelkezésre áll.

Az elmúlt évek tapasztalatai alapján elmondható, hogy települési szinten a majdani pályázók szakmai segítsége a települési önkormányzatoknál összpontosul. Ennek biztos alapot nyújt az elmúlt időszakban felhalmozódott együttműködés és szakmai tapasztalat.

A projektötletek kidolgozása, és a HACS-nak visszajuttatása arra enged következtetni, hogy a megvalósításhoz szükséges humán és pénzügyi erőforrás rendelkezésre áll, a majdan pályázó szervezeteknél.

A térségi települési kapcsolatok fizikai és társadalmi értelemben is kifejezetten szorosnak mondhatók. Fizikailag a járásközpontból (ahol az akciócsoport irodája működik) bármely település elérhető 30 percen belül. A települések közötti társadalmi kapcsolatok, együttműködések legjobb példája maga az Egyesület, amely 1997 óta segíti a térség együttgondolkodását, közös projektjeit.

4. Az akcióterület fejlesztési szükségleteinek és lehetőségeinek elemzése

4.1 Helyzetfeltárás

A helyzetfeltáráshoz a TEIR LEADER Helyi Fejlesztési Stratégiák tervezését támogató alkalmazás adatait vettük alapul, ahol ettől eltérő adatforrást használtuk külön jelöljük.

Környezeti adottságok, természeti értékek

A kistáj éghajlata szélsőségesen kontinentális jellegű, melyre a forró nyár, a kemény téli fagy, valamint az egyenetlen csapadékeloszlás jellemző, amely sokszor eredményez aszályos időszakot, vagy belvizeket.

A területen a napsütéses órák évi összege 2080-2090 között mozog. Az országos átlagnál magasabb napsütéses órák száma és a középhőmérséklet egyaránt kedvez a korai zöldségtermesztésnek.

Az uralkodó szélirány északnyugati. A tavaszi időszakban a gyakori és erős szél által kialakuló homokverés komoly károkat okoz az ültetvényekben, a defláció földutakat is rombolja.

A kistáj területén a Tiszához ÉNY-DK-i irányban egymással párhuzamosan számos csatorna vezet le az időszakos belvizeket. A Dorozsma-Majsai-Homokhátnak 14, többé-kevésbé állandó vizű tava van, együtt 310 ha felszínnel. Köztük a mórahalmi Nagysziksós-tó 99 ha, a Madarász-tó 37 ha területű.

Uralkodó talajtípus a humuszos homok és a futóhomok. A rossz víz-, hő- és tápanyag-gazdálkodású, szerkezet nélküli homoktalajok túlsúlya miatt a talajok termőképessége összességében gyenge. A homokterületeken veszélyt jelent a defláció, a csapadékszegély időjárás, a szélsőséges időjárási tényezők (téli és kora tavaszi fagyok, belvizek, viharok) illetve ezek - a klímaváltozással kapcsolatos – mind gyakoribbá válása.

Természeti értékek

Természetvédelmi területeink a Kiskunsági Nemzeti Parkhoz tartoznak. A Körös- éri Tájvédelmi Körzet részei Ásotthalmon (emlékerdő, Bogárzó, Ásotthalmi Láprét) Mórachalmon (Csipak-semlyék, Madarász-tó, Nagyszéksós-tó) és Öttömösön (Öttömösi baromjárás) található. Tanösvények Ásotthalmon - Csodarét tanösvény (mocsári kardvirág) - és Mórachalmon - Csipak tanösvény - kerültek kialakításra

Egyéb helyi természeti értékek:

- Ásotthalom - Rózsa Sándor fája
- Forráskút – Horgásztó;
- Öttömös – Bukor-hegy, Szerelem-domb, Baromjárás;
- Pusztamérges – mérgesi puszta, láperdő;
- Üllés: horgásztó, tanösvény, üllési erdő;
- Zákányszék - Ezerarcú Sömlék, 136 éves tölgyfa, Lódri-tó;
- Zombó – Zombói ősláp, 130 éves platánok, a Lápastói dűlőben található Király Nyárfája, Királyszéki rét

Természeti értékeink turisztikai vonzereje részben kihasználta.

Az Alföldi régió több területéhez hasonlóan területünkön is jól kiaknázhatóak a megújuló energiaforrások (biomassza, nap- és geotermikus energia).

Kulturális erőforrások

Településeink legfontosabb és legjellemzőbb kulturális erőforrásait az alábbi táblázatokba foglaltuk össze.

	Hagyományok, kulturális örökség	Főbb rendezvények
--	---------------------------------	-------------------

Ásotthalom	„Búbáj földje”, Rózsa Sándor és egyéb helyi legendák, Ásotthalmi Népdalkör	Gátsori Tanyasi Ünnepe, Rózsa Sándor Fesztivál, Kissor Napja, Gépállatok csatája
Bordány	Honfoglaló magyar asszony lószerszám-garnitúrája, Vass Nándor régiség gyűjteménye, András Albert Szilárd régiség gyűjteménye, Benke Gedeon, Ádám Jenő és Mihálffy Lajos munkássága, Nagy Kálmán-féle tanya és helytörténeti gyűjtemény	Pütkösdői falunapok, Tuning találkozók
Forráskút	Juharfa citerazenekar, Civil szervezetek	Tuskóhúzás, szüreti mulatság
Mórahalom	Gasztronómia – rétes-, házi tészta, savanyítás, pálinkakészítés Helyi hagyományos mesterségek: kovács	Rétesfesztivál, Bivalyfesztivál, Homokháti Sokadalom, Pálinkaverseny
Öttömös	Mézeskalács, Helyi énekar, Citerazenekar, Spárgatermesztés, Magyar László, Hagyományos gazdálkodó életmód,	Gasztronómia – spárgafesztivál, Magyar László Nap, Szüreti Bál, Hagyományőrző Bál
Pusztamérges	Borkultúra	Kakasfesztivál
Ruzsa	Népi hagyományokat megelevenítő rendezvények	Lakodalmas fesztivál
Üllés	Alkotóház, Alkotótáborok	Nyárindító napok
Zákányszék	Zákányszéki Parasztkórus, Öregház Tanyamúzeum	Böllérnap, Traktor show, Tavaszcsalogató
Zsombó	Wesselényi Népfőiskola, Tombácz János meséi	Farsang és Szomszédoló, Lápastói búcsú, Aratóünnep

3. sz. táblázat

A térségben számos olyan kulturális értéket találtak, melyek ma máshol kerülnek bemutatásra ugyanakkor a térséghez köthető a lelőhely. Ezek olyan potenciálok, melyek a mai napig nem megfelelően ismertek és kihasználtak. (pl. Nagyszéksői aranykincsek)

	Meglévő turisztikai attrakciók:	Lehetőségek, kiaknázandó helyi értékek
Ásotthalom	Rózsa Sándor Élményház, Gátsori Tanyamúzeum, Homokháti Strand, Búbáj Birtok, , Csodarét tanösvény, Back	Homokháti Strand, Délvidéki Emlékpark, Ásotthalmi borok

	kápolna, Gárgyán-erdei pihenőpark, Kéktúra útvonal, Kiss Ferenc Emlékerdő, Gátsori Tanyamúzeum és Községi Ház	
Bordány	Alföldi Kék túra bordányi szakasza	Veteránautó-gyűjtemény
Forráskút	Horgásztó	Lovas hagyományok
Mórahalom	Szent Erzsébet Móraalmi Gyógyfürdő, Nagyszéksósi Bivalyrezervátum, Madarásztó Patkó Lovasszínház, Mini Hungary Park, Homokháti Emlékház, Babagyűjtemény	Rendezvényturizmus, Nagyszéksósi aranyelet, Lovas hagyományok
Öttömös	Bukor-hegy, Szerelem-domb, Magyar László emlékpark, Alföldi Kéktúra útvonal, Baromjárás, Kilátó a Majális téren, Falukemence, Telepített erdők, Erdei Iskola	Természetjárás, Vadászturizmus, Falusi turizmus
Pusztamérges	Virágos falu, Mérgesi Pusztas, Pusztamérgesi láperdő	Természetjárás, Borkultúra
Ruzsa	Ruzsai erdők,	Ruzsai erdők, Természetjárás, Vadászturizmus
Üllés	Helytörténeti Ház, Alkotóház, Erdei iskola	Horgásztó, Természetjárás
Zákányszék	Öregház Tanyamúzeum, Madárkert	Madárkert, Gasztronómiai hagyományok (Böllérnap)
Zsombó	Lápastavi búcsújáróhely, Királyszéki iskola	Rózsa Sándor csárdája

4. sz. táblázat

A térség természeti, kulturális vonzerőkben gazdag, ugyanakkor a látványosságok jelentős része zömében térségi, helyi jelentőségű. Ugyanakkor a térség egy-egy adottsága hatékony munkával országos, akár nemzetközi jelentőségű vonzerővé is fejleszthető, így gondozni és fejleszteni szükséges a helyi fent felsorolt értékeket ahhoz, hogy beépülhessenek a térség turisztikai termékkínálatába. Megállapítható tehát, hogy a helyi építészeti, kulturális és természeti értékek állagmegóvása és hasznosítása a mai napig kiemelt feladata a térség településeinek.

Környezeti problémák (forrás: HÖKTE Komplex Környezetvédelmi Program 2011)

Levegő

A települések területén, illetve annak közvetlen környezetében nincs olyan ipari-gazdálkodói létesítmény, mely jelentősen befolyásolná a levegőkörnyezet állapotát. Az intézmények mindegyike gázfogyasztásra állt át. A gázfűtésből származó légszennyező anyagok kibocsátása nem mérvadó.

A térségben a légszennyező anyagok kibocsátása terén problémát jelent a külterületi burkolatlan utak magas aránya, ami jelentős porterhelést idéz elő. A térségben jelentős légszennyezést okoz a szálló-és az ülepedő por, illetve a pollen. Ez utóbbi ellen belterületen a jegyző saját hatáskörben - a növényvédelmi törvény alapján - rendszeresen ellenőrzi a község területén a parlagfű fertőzöttséget, megtéve a szükséges intézkedéseket.

Talaj

A térség különböző élőhelyeket ölel fel, nagyszámú jelentős, ritka/védett fajjal. Fűves és vizes élőhelyek, erdők, puszták, rétek, mezőgazdasági hasznosítású gyepek váltják egymást. Kiemelkedő jelentőségűek a geomorfológiai képződmények, a homokbucka alakzatok a változatos terep és talajtípusok és azok kombinációi teszik egyedivé a tájat. A homokbuckák között szélvájta medrekben kisebb-nagyobb szikes tavak alakultak ki. Ma ezek közül csak kevésben gyűlik össze a víz, nagy részük kiszáradt medrében zárt gyepek fejlődött. A szárazodás folyamata sajnos az élővilág változását, esetenként elszegényedését is maga után vonta. A talajok mintegy kétharmad részben homoktalajok.

Hidrológia, vízellátás

Csapadékviszonyról általánosságban elmondható, hogy az utóbbi 20 évben mind a csapadékmennyiség, mind a kiugróan magas csapadékos évek száma is csökken.

A térszín vízellátásának és a vízkészletek utánpótlásának a csapadékon kívüli másik fontos tényezője a légkör párologtató képessége, a potenciális párolgás, ami nagyban függ a térség hőmérsékleti viszonyaitól.

Homokháti Kistérség települései a Dorozsma-Majsai- Homokhát részei, vízföldtanilag a Tisza folyó jobb parti vízgyűjtőjéhez tartoznak.

A kistáj területéről a Tiszához ÉNy-DK-i irányban egymással párhuzamosan számos csatorna vezet le az időszakos belvizeket, a nevezetesebbek: Dong-ér jobb oldali vízgyűjtője, Fehértó-Majsai-főcsatorna, Dorozsma-Majsai-főcsatorna, Domaszéki-főcsatorna, Sziksóstói-Paphalmi-főcsatorna, és a Köröséri-főcsatorna hazai részének a bal parti része.

A terület általában véve száraz, vízhiányos terület, azonban a 2010. évben lehullott kb. 900 ml csapadék következtében nagy kiterjedésű belvizes területek alakultak ki.

A települések természetes felszíni vizekkel nem rendelkeznek, az egykori vízfolyások ma főként csapadékvíz elvezető csatornaként hasznosulnak.

A Dorozsma-Majsai-Homokhátnak 14, többé-kevésbé állandó vizű tava van, együtt 310 ha felszínnel. Köztük a móralmi Nagyszéksós-tó 99 ha, a Madarász-tó 37 ha területű.

Zöldfelület gazdálkodás

A térség településeire általánosságban elmondható, hogy a belterületi parkok, terek, intézmények előtti zöldfelületek igényes kialakításúak, rendezettek, egységes képet mutatnak. Az elmúlt években több településen történtek kisebb-nagyobb zöldfelület fejlesztések, ugyanakkor több településen jelezték (kérdőívek), hogy további fejlesztések csak plusz források bevonásával valósíthatók meg.

Hulladékgazdálkodás-, Szennyvíz, Csapadékvíz elvezetés, ivóvízminőség

A települések többsége Európai Unió és saját forrás felhasználásával (pl. Dél-alföldi Ivóvízminőség-javító Program) valósítja meg fejlesztéseit.

A térség legtöbb településén, a csapadékvíz elvezetés és a szennyvízcsatornázás és szennyvíztisztító telepfejlesztés beruházások is megkezdődtek vagy már lezajlottak. Két település folyékony hulladékürítő teleppel is rendelkezik. Ugyanakkor az egyes települések között nagy eltérés tapasztalható a szennyvízcsatorna hálózattal való ellátottság tekintetében.

Zaj és rezgésterhelés

Jelentősebb határérték feletti zajterhelés a Bordányon áthaladó 5408-as út és a Mórahalomtól átszelő 55 számú főút esetében mérhető. A Mórahalomtól elkerülő útberuházás ugyanakkor a zajterhelést jelentősen csökkentette.

Társadalom állapota

Demográfiai folyamatok

A lakónépesség száma 2013. évben 28.672 fő, 2014. év végén 28.639 fő (1. sz. melléklet), 2009 óta csökkenő tendenciát mutat, amikor a lakónépesség száma 29 753 fő volt.. A természetes fogyás az országos átlagot (3,9) meghaladó mértékű (-6,2%). Csongrád megyei átlag (-4,8). (2. sz. és 14. sz. Melléklet)

Öttömös az egyetlen település ahol a lakónépesség szám nem éri el az 1000 főt. Legmagasabb lakónépesség-számmal a járási székhely Mórahalom rendelkezik. A lakónépességszám Mórahalmon és Bordányban emelkedett az elmúlt 10 évben.

A lakosság kor szerinti megoszlása kedvezőtlen, térségi átlagban a 14 év alattiak aránya már csak 13,5%; fokozatosan és folyamatosan csökkent az elmúlt 15 évben. Ásotthalom, Öttömös és Ruzsa településeken a legalacsonyabb a 14 év alatti korosztály aránya.

A tervezési területen a 60 éven felüliek aránya tovább nőtt (2014 évben 24,7 %), Ásotthalom, Mórahalom, Öttömös, Pusztamérges, Ruzsa esetében minden negyedik lakos 60 éven felüli (Ruzsán több mint 29% arányban képviseltetik magukat). Az érték az országos és a megyei érték környékén van. Az elöregedés előre vetíti a szociális és egészségügyi ellátórendszer kapacitásának szükséges növelését.

Országos szinten is jelentős a külterületi népesség, az érintett térség lakossága kb. 40%-a szórványtelepüléseken, külterületen él. A szórványtelepülések speciális problémákkal és mélyreható változásokkal néznek szembe. A tanyák népessége évtizedek óta csökken az elvándorlás következtében. A rendszerváltás után a szuburbanizációjeleként a tanyákra való kiköltözés is megjelent Szeged irányából. Azonban a kiköltözők számottevő része szociális nehézségekkel küzd. További tanyai probléma a gyakran egyedülálló, idős személyek magas aránya.

A tapasztalatok szerint a tanyákra kiköltözés mértéke csökkent az utóbbi években, míg a fiatal generációk elvándorlása jellemző. Az elvándorlás ideiglenes jellegű (pl. tanulmányok miatt), de gyakran véglegesnek bizonyul.

A térség vándorlási egyenlege kedvezőtlen képet mutat. Míg 2010-ig a vándorlási egyenleg pozitív volt, 2011 évtől a térségből kijelentkezők szám magasabb, így a vándorlási egyenleg negatív előjelet kapott. 2013-ban ez az érték az akcióterületen -1,5 mely hozzávetőlegesen a Csongrád-megyei átlagot hozta. 2014 évre a vándorlási egyenleg mind a járás területén mind Csongrád megyében egyaránt -0,3 ezrelék.

Több településen így Mórahalmon is a vándorlási egyenleg pozitív; a mórahalmi adat a térséghez képest – de megyei összevetésben is - kiugró mértékű 7,6%.

A gyermek- és fiatal korosztály intézményei 2014. évi adatok alapján:

- Bölcsődei férőhelyek száma 148,
egy férőhelyre 5 fő 0-2 éves gyermek jut.
4 településen nincs bölcsőde – Ásotthalom, Forráskút, Öttömös, Pusztamérges
- Óvodai férőhelyek: 1065 (a szükségletnek megfelelő)

egy férőhelyre 0,7 fő 3-5 éves gyermek jut
- Általános iskolai tanulók száma 2014 fő, általános iskola minden településen működik
- Középiskolai tanulók: 172 fő
A járásban középfokú oktatás Ásotthalmon és Pusztamérgesen folyik.
A diákok elsősorban Szeged intézményeit látogatják.

Szuburbanizációs folyamatok a térségben

A szuburbanizáció a négy szakaszból álló urbanizációs ciklus második egysége. A szuburbanizációt megelőző szakaszban, az urbanizáció során a városok népessége drasztikusan nő, a rurális térségek népességének kárára. Ez a népességnövekedés az urbanizáció második szakaszában, tehát a szuburbanizáció során átrendeződni látszik. A városi magterület népessége csökken, a városi magot körülvevő falusias területek javára.

A szuburbanizációs folyamatok a dél-alföldi térségen az 1990-es években indultak el. Napjainkra a népességnövekedés lassulni látszik (pl. Zombó tekintetében) Bordányban, továbbra is növekszik a népességszám. Mórahalom városában a 2000-es években az országos trendektől kicsit elmaradva kezdődtek meg a szuburbanizációs folyamatok, mely ugyanakkor nem lassult le, hanem a mai napig aktívnak mondható.

Ha a Mórahalmi Járás demográfiai mutatóit nézzük, jól megfigyelhető a népességszám csökkenés. Ezt a negatív folyamatot képes ellensúlyozni, egyes települések vándorlási adatai. Így Mórahalmon a természetes fogyás ellenére növekszik a lakosságszám a beköltözők miatt. A népesség növekedés elsősorban annak köszönhető, hogy Mórahalom 21 km-re található Csongrád megye székhelyétől Szegedtől. Ez a közelség igen vonzó lehet, a fiatal családok számára, akik nem szeretnék a nagyvárosban élni. Ezt a folyamatot fejlesztésekkel, lakás támogatásokkal, ipari beruházásokkal,

vállalkozás fejlesztéssel igyekszik a városvezetés támogatni. A szuburbanizációs folyamatokat, e beruházások tartják szinten Mórahalmon, mely következtében természetesen a térségben élőknek is kedvezőbb életfeltételeket biztosítanak. (MAKRA ZS. OTDK) (15. sz. melléklet naponta ingázó foglalkoztatottak száma)

A szuburbanizációs folyamatok kapcsán érdemes vizsgálni a naponta ingázó foglalkoztatottak számát. Az akcióterületre jellemzően magas ez az érték, Öttömös kivételével minden településen nőtt ez az érték a vizsgált időintervallumban. Míg 2001 évben ez az érték az akcióterület átlagában 35,8 % volt, addig 2011-ben 43,7 %. A Csongrád megyei átlaghoz képest (24 %) ez lényegesen nagyobb. A térségben tehát jellemző, hogy a lakosság jelentős része nem helyben hanem más településeken – jellemzően Szegeden- vállal munkát. (4. sz. melléklet)

Képzettség és jövedelmi helyzet

Iskolai végzettség alapján javuló tendenciát látunk az elmúlt 10 év tekintetében

az érettségizettek aránya 34,9% a 18 évesnél idősebb lakosság körében 2011-ben;
a felsőfokú végzettségűek aránya 9,9% a 25 éven túli lakosság körében 2011-ben;

a megyei és országos adatokhoz képest azonban továbbra is rendkívül alacsony az iskolázottság a területen annak ellenére hogy főként az érettségizettek tekintetében jelentős javulás látható. (16. sz. melléklet)

011 évben a felsőfokú végzettséggel rendelkezők legnagyobb arányban Zsombó területén található (16,8 %) és legalacsonyabb Ásotthalmon (6,4 %).

A szakképzéshez való hozzáférés a kistérségben korlátozott (Ásotthalom), szakmát elsősorban a szegedi szakképző iskolákban szereznek az itt élők. Az idegen nyelvet beszélők köre folyamatosan növekszik, elsősorban az angol és a német nyelv tanulása és ismerete jellemző.

Jövedelmi viszonyok

Az egy lakosra jutó nettó belföldi jövedelem (2013. évben) 484.454,8 Ft, jóval az országos (719.086,2 Ft) és megyei érték (640.915,9 Ft) alatti. A települések között Pusztamérgesen a legkevesebb a jövedelem, az országos átlag 58%-a; Zsombón a legtöbb a jövedelem, az országos átlag 86%-a.

A rendszeres munkajövedelemmel nem rendelkező aktív korúak aránya 40,3%; az országos átlagot (33%) jóval meghaladó mértékű. E mutató tekintetében Ásotthalom településen a legnagyobb a munkajövedelemmel nem rendelkezők százaléka, (50,2 %), legkevesebb Zákányszéken itt 34.4 %:

A rendszeres jövedelemmel nem rendelkezők közül 11,5 % az a lakosság aki legfeljebb általános iskolai végzettséggel rendelkeznek.

Rendszeres gyermekvédelmi kedvezményben részesítettek átlagos száma 1393,5 fő 2014. évben.

Foglalkoztatottság

A foglalkoztatottság alakulása a térségben az országos (57,9 %) és megyei (57,2 %) tendenciát követi: A foglalkoztatottak aránya 2011 évben 56,6% volt a 15-64 éves népességen belül. Ez kis mértékben javult a 2001-es adathoz képest, akkor ez a százalék 52,1 % volt, ami pár százalékkal még így is elmarad az országos és térségi átlagtól, ám az emelkedés üteme megegyezik azokéval.

A foglalkoztatottak száma 2011-ben legmagasabb Zákányszéken, Mórahalmon és Zsombóm, legalacsonyabb Ásotthalmon, Öttömösön és Pusztamérgesen.

A munkanélküliségi ráta a térségben 2014-ben 5,3 % mely az országos átlaghoz (6%) hasonlóan alakul (5.sz. melléklet). A tartósan elhelyezkedni nem tudók aránya az összes munkanélküli százalékában 42,7 % a 2014-es adatok alapján. Az országos átlagot meghaladó azaz 40,3% a foglalkoztatott nélküli háztartások aránya (2011-es évet tekintve, bár helyi szinten az aránya 10 év alatt nem változott számottevően).

A regisztrált munkanélküliek száma 2014-ben 1032 fő, legmagasabb Ásotthalmon, legkevesebb Öttömösön, mely természetesen a lakosságszám tükrében mutat csak valós értéket. Ez alapján a munkanélküliségi ráta Ásotthalmon a legmagasabb 7,5 %, a legalacsonyabb ugyanakkor Mórahalmon. Az országos átlagot Ásotthalom, Rúzsza és Pusztamérges haladja meg. A munkanélküliek több mint 40 %-a ugyanakkor tartósan munkanélküli (180 napnál hosszabban) ezen adatok tekintetében Öttömösön, Rúzsán, Forráskúton, és Zákányszéken a tartósan munkanélküliek aránya jóval meghaladja az 50 %-ot. (17. sz. melléklet)

A munkanélküliek arányán belül majd minden mutató esetében meghaladja az országos és megyei értéket az akcióterületen felmért érték.

A települések tekintetében megállapítható, hogy a Szegedhez közeli települések, Bordány és Zsombó, valamint a járási székhely Mórahalom kedvezőbb értékeket mutatnak mint a távolabb lévő, kisebb lélekszámú települések.

Egészségügyi helyzet

Egy házi- és házi gyermekorvosra jutó lakosok száma 1301,8 fő (2014), ami az országos átlagnál (1553,8 fő) alacsonyabb.

Egészségügyi alapellátás, gyógyszerár minden településen elérhető.

Mentőállomások Mórahalom és Ruzsa településen található.

2001-től a járóbeteg szakellátást Mórahalmon, az Önkormányzat tulajdonában lévő MóraVital Térségi Egészségmegőrző és Szociális Nonprofit Közhasznú Kft. működteti, irányítja. Ellátási területe kiterjed Mórahalom, Ásotthalom, Zákányszék, Üllés, Ruzsa Öttömös, Pusztamérges, Bordány, Forráskút és Röske településekre.

Feladatai

I. Szakrendelések irányítása szervezése

II. Gyógyfürdő-szolgáltatások szervezése, hirdetése

III. Együttműködés helyi, regionális egészségügyi szervezetekkel, egészségügyi aktivistákkal

IV. Prevenációs programok szervezése; egészségfejlesztéssel kapcsolatos rendezvények szervezése, pályázatok készítése ("Móraalmi Szűrőhetek" programsorozat évente, egészségnevelési tájékoztatók, bemutató programok; gyógytorna foglalkozások az Idősek Napközi otthonában).

A egészségi állapot javításához az intézményi- és közszolgáltatásokhoz való hozzáférés javítása, egészségprevenciós színterek kialakítása, fejlesztése szükséges.

Infrastruktúra

A gazdasági fejlődés egyik alapvető feltétele a megfelelő infrastruktúra ellátottság az önkormányzatok beruházásában megvalósult fejlesztések következtében valamennyi településen javult. Ez elsősorban a belterületi infrastruktúra (szilárd burkolatú utak, járdák, kerékpárutak, villamos energia-, víz-, gáz- és telekommunikációs hálózatok) kiépítését jelentette. A korszerű hulladékkezelés, a csatornázás és a szennyvízkezelés azonban a települések egy részén továbbra sem megoldott.

Emellett a tanyás külterület ellátása fokozott terhet jelent az önkormányzatok számára. A tanyák komfortfokozata a belterületi lakások mögött általában elmarad. A belterületen lévő lakások többsége városi életkörülményeket biztosít. A lakások mérete és közműellátottsága főleg a tanyák miatt a megyei és országos adatokhoz képest elmaradást mutat.

A komfort nélküli, félkomfortos és szükséglakások aránya a lakott lakásokon belül (2001-ben még 54,2 %) csökken, de az országos átlag háromszorosa. 31,9% (2011)

Az arányszám Öttömös, Ruzsa és Zákányszék esetében a legmagasabb, Zsombón és Móraalmmon a legkevesebb

Közüzemi ivóvízvezeték-hálózatba bekapcsolt lakások aránya 60,2 % 2014-ben (országos és megyei érték 0 % .feletti) (2014)Az arányszám Zsombó, Móraalom, Pusztamérges esetében a legmagasabb, Ásotthalom, Zákányszék, Öttömös esetében a legalacsonyabb.

Közcsatorna-hálózatba bekapcsolt lakások aránya 2014-ben 26,6% 22,8 (országos és megyei érték 70%-ot meghaladó) (2014)

A jelzett évben Ásotthalom, Móraalom és Ruzsa, Zákányszék, Üllés rendelkezett csatornahálózattal. A többi településen nincs kiépített közcsatorna hálózat.

KEOP-1.2.0/2F/09-2010-0083 pályázatban „Bordány, Forráskút, Üllés, Zsombó szennyvízcsatornázásának és szennyvíztisztításának megvalósítása” zajlott

Az energiaellátás a hagyományos ellátó rendszereken keresztül valósul meg. A kistérség adottságai kedveznek a megújuló, természetes energiaforrásokon alapuló energiagazdálkodásnak.

Vezetékes gázellátásban a térség ellátása városi, községi szinten általában jó, illetve átlagos mértékű. A nagyszámú tanyai lakosság (akár a fent említett többi mutató esetében) ezen a területen is jelentősen befolyásolja a mutatószámok alakulását.

Háztartási gázfogyasztók száma 2014-ben száz lakásra 54,6 fő (országos, megyei érték 70 % feletti)

Vezetékes internet-hozzáféréssel rendelkező lakosság száma (fő) 4891 fő 2013 évben, legmagasabb Mórahalmon, legkevesebb Bordány településen.

Szelektív hulladékgyűjtésbe bevont lakások aránya 40,3% 2013 években ez az országos átlagot hozza.

A gazdasági fejlődés egyik alapvető feltétele, a megfelelő infrastruktúra ellátottság, mely az önkormányzatok beruházásában megvalósult fejlesztések következtében valamennyi településen javult. Ez elsősorban a belterületi infrastruktúra (szilárd burkolatú utak, járdák, kerékpárutak, villamos energia-, víz-, gáz- és telekommunikációs hálózatok) kiépítését jelentette. A korszerű hulladékkezelés, a csatornázás és a szennyvízkezelés azonban több településen továbbra sem megoldott. Emellett a tanyás külterület ellátása fokozott terhet jelent az önkormányzatok számára. Az akcióterületen több kezdeményezés is történt, a külterületi infrastruktúra ellátottságra azonban továbbra is jellemzők hiányosságok. (HÖKTE településfejlesztési koncepció)

Közösségi terek

A közösségi terek olyan befogadó, közösségi munkára és együttműködésre épülő kulturális találkozóhelyek, amelyek a vidéki élet különböző szükségleteit igyekeznek kielégíteni, sok esetben valamilyen alulról jövő kezdeményezés keretében. Fontos szerepük van a térség népességmegtartó erejének erősítésében, a térségben élők társadalmi aktivitásának növelésében, illetve erősítik a lakosság identitástudatát. Az akcióterületen lévő települések az elmúlt években erejükhöz mérten törekedtek a településképet meghatározó épületek, építmények felújítására, ahol sok esetben közösségi terek, többfunkciós terek kialakítására is sor került.

Az elmúlt években főként Vidékfejlesztési Programok keretében az akcióterületen több közösségi tér kialakításra került. Ásotthalmon ifjúsági házat újítottak fel, és régóta aktívan működik a Gátsori Tanyamúzeum és Közösségi tér. Ruzsán egy régi épület ifjúsági találkozó pontként kapott új funkciót, valamint művelődési ház szomszédságában található Tömörkény tér szépült meg, ahol színpadot alakítottak ki. Forráskúton a művelődési ház udvara kapott új burkolatot. Pusztamérgesen a polgármesteri hivatal udvarát alakították ki közösségi térré, Üllésen a horgásztorony környékén szabadterei sportpályát, játszótér alakítottak ki. Öttömösön folyamatosan fejlesztik a Spárgafesztivál helyszíneit. Integrált Közösségi Szolgáltató tér működik Bordányban, Mórahalmon, Zsombón de Mórahalmon a Cacao Club ifjúsági Ház és a FÉSZEK is közösségi térként funkcionál. Zákányszéken közösségi térként ismert és számtalan rendezvénynek ad helyszínt a felújított sportcsarnok,

A fenti felsorolás, ha nem is teljes körű, de jól mutatja a törekvést az önkormányzatok és civil szervezetek részéről, hogy főként meglévő épületek, építmények, terek felújításával új közösségi tereket hozzanak létre, melyeket igyekeznek tartalommal megtölteni. Ugyanakkor főként az előzetes felmérések alapján látható, hogy az akcióterületen még sok olyan fejlesztés szükséges, melyek tovább javítják a településképet melyek így megújulva, új funkcióval ellátva a lakosság igényeihez igazodó közösségi programok helyszínei lehetnek.

Civil szervezetek és közösségi élet

A járásban az ezer főre jutó civil szervezetek száma 2014-ben alacsonyabb, mint a megyei (13,4 db) és országos (12,9 db) átlag (8,2 db). Ugyanakkor a településeken aktív közösségeket találunk és változatos – bár nem elegendő – programokat.

A 14. sz. melléklet alapján elmondható, hogy a településeken számtalan bejegyzett civil szervezet van, mely szervezetek bejegyzett tevékenységei igen sokszínűek és szinte minden területet lefednek, legyen az hagyományőrzés, természet és környezetvédelem, sport, gazdák segítése, oktatás, nagycsaládosok, idősek, ifjúság képviselője.

A településeken tehát aktív társadalmi és civil élet van, azzal együtt természetesen, hogy nem mindegyik szervezet végez állandó tevékenységet. A civil kezdeményezések ugyanakkor nagyon fontosak, hiszen elősegíthetik a térség társadalmi, gazdasági fejlődését a különböző szférák közötti kommunikáció megteremtésével és az adott település életét meghatározó feladatokban vállalt aktív szerepvállalással.

Sajnos ma a civil szervezetek, valamint a civil és más szférák között sem területi, sem szakmai alapon nincsen igazán működő kapcsolat. Ugyanakkor a társadalmi problémák kezelése, a vállalt feladatok ellátása, a civil értékek és erők hatékonyabb megjelenítése érdekében nagyon fontos, hogy a civil szervezetek, egyéb közösségek együttműködjenek.

Hátrányos helyzetű települések, célcsoportok

A Kormány 290/2014. (XI.26.) Korm. rendelete szerint a Mórahalmi a kedvezményezett járások közé tartozik.

A 105/2015. (IV. 23.) Korm. rendelet alapján társadalmi-gazdasági és infrastrukturális szempontból kedvezményezett települések: Öttömös, Pusztamérges, Ruzsa. Átmenetileg kedvezményezett települések: Ásotthalom, Forráskút, Üllés, Zákányszék.

Hátrányos helyzetű csoportok: ¹, a **Járási Szintű Esélyegyenlőségi Programban jelzett főbb járási szintű problémák**

Romák és/vagy mélyszegénységben élők

A járás településein egyáltalán nem vagy elenyésző mértékben élnek roma lakosok.

¹ JÁRÁSI SZINTŰ ESÉLYTEREMTŐ PROGRAMTERV - MÓRAHALMI JÁRÁS

Problémák:

- a szegénység oka és következménye a tartós munkanélküliség, számuk nem csökken
- a munkaerő-piacra jutás fő akadályai az alacsony iskolázottság, a tartós munkanélküli létből fakadó motivációs problémák, a társadalmi előítélet jelenléte, a (digitális) írástudás hiánya, valamint a nyelvtudás hiánya
- a hátrányos helyzetek generációkon keresztüli átöröklődése
- a lakossági adósságállomány újratermelődése
- munkanélküli, szociális, egészségügyi ellátás igénybevételi jogosultság ismeretének hiánya, információszegénység és érdekek képviselésének hiánya
- kevés a munkalehetőség
- a szociális bérlakások elavult, korszerűtlen állapota
- a tanyán élők szolgáltatásokhoz való hozzáférése akadályozott

Gyermekek

A gyermekszegénység csökkentése átfogó, minden ágazatra kiterjedő intézkedéseket igényel. Az egyes részterületeken a foglalkoztatás, az oktatás, a lakásügy, az egészségügy, a szociális és gyermekjóléti, gyermekvédelmi szolgáltatások egymással összhangban álló és egymásra épülő intézkedéseit kell meghozni, amelyek a gyermek megszületésének pillanatától segítenek az esélyek javításában.

Problémák:

- a család működését zavaró és akadályozó okok közül a családok anyagi, család széteséséből, a nevelés, gondozás, törődés, szeretet hiányából adódó veszélyeztetettség megemelkedett
- csökken a gyermekek életszínvonala
- jellemzően a halmozottan hátrányos helyzetű tanulók közül kerülnek ki az évismétlők
- nincsenek a Családsegítő és Gyermekjóléti Szolgálatnál olyan eszközök, amelyek a gyermekek szabadidős tevékenységét vagy esetlegesen tanulásukat segítik (játékok, bútorok, számítástechnikai eszközök)
- egyes településeken nem működik hatékonyan a jelzőrendszer, így a problémák nehezebben kerülnek a felszínre
- a családok működését érintő zavarok pl. elvált szülők, családon belüli konfliktusok okán tapasztalható, hogy ezek a gyerekek kevesebb önbizalommal, motivációval, célokkal rendelkeznek, mint a jobb körülmények között élők
- az integrált oktatásban részesülő gyermekek esetében előfordul a hátrányos helyzetű társak kiközösítése, megkülönböztetése
- sajátos nevelési igényű gyermekek számának növekedése, gyógypedagógusok leterheltsége
- a rendszeres gyermekvédelmi kedvezményt kérelmezők számának emelkedése
- nyári időszakban a hátrányos helyzetű gyermekek étkeztetése

- a gyermekek nyári elhelyezése, felügyelete, hasznos szabadidő eltöltése anyagi okok miatt sok családnál nem megoldott
- a kompetenciovizsgálatok eredményei néhány település esetében iskolai szinten elmaradnak az országos átlagtól, kiemelten a HHH helyzetű gyermekek körében.

Nők

Tapasztalatok szerint a nők között is kiemelten hátrányos helyzetben vannak.

Problémák

- a gyermekét egyedül nevelő, vagy több gyermeket nevelő család esetében a szegénység kockázata magas
- a tartós munkanélküliség aránya a nők esetében magasabb
- egyes településeken a kisgyermek teljes nyári szünet alatti napközis ellátása nem biztosított
- a magányérzet kialakulásával nem csak az anya mentális állapota lehet rosszabb, hanem családi konfliktusokhoz is vezethet
- szülés után a munka világába való visszailleszkedés illetve a munkahelykeresés nehezített
- a gyermekét egyedül nevelő, vagy több gyermeket nevelő család esetében a szegénység kockázata magasabb
- egyes településeken az óvodai nyitva tartás rövidege, a családi napközi hiánya, amely megnehezíti a nők munkavállalását
- a szűréseken való részvétel alacsony arányú, a méhnyakrákos megbetegedések száma magas
- a munkahelyen betölteni kívánt munkakörhöz, vagy szakmai előrelépéshez gyakran többet kell bizonyítaniuk rátermettségüket, mint a férfiaknak
- a nők kiszolgáltatottsága, az ellenük elkövetett erőszak tabu téma.

Idősek

Problémák:

- gyakran válnak áldozattá
- a korosztály egészségi állapota romló
- magas az egyedül élők aránya, valamint a személyes gondoskodásra szoruló idősök száma nő
- nemzedékek közötti kapcsolat nehézsége
- szociális ellátás intézményrendszereinek kapacitása nem elegendő
- feleslegesség érzése, mentálhigiénés problémák
- a korosztály egy részének alacsony a rendszeres jövedelme, nehézséget okoz a mindennapi megélhetés.

Fogyatékkal élők

- az egészségügyi prevenciók szolgáltatásokat, a szűrővizsgálatokat a mozgásukban erősen korlátozott személyek kevésbé veszik igénybe, fontos lenne a támogatásuk a szűrőprogramokra történő eljutásuk (eljuttatásuk) terén
- az intézmények, közterületek, járdák, parkok akadálymentesítése több település esetében nagyon hiányos vagy egyáltalán nem megoldott, közszolgáltatásokhoz,
- kulturális és sportprogramokhoz való hozzáférésük nehézkes
- megváltozott munkaképességű lakosok foglalkoztatása alacsony mértékű, a fogyatékkal élő munkaképes személyek részére nincs megfelelő munkalehetőség
- a fogyatékosok kevésbé tájékozottak lehetőségeiket illetően
- kevés az adat a fogyatékkal élőkkel kapcsolatban
- a fogyatékkal élők családtagjai részére nincs támasz
- bizonyos esetekben tapasztalható, hogy negatív a fogyatékos személyek megítélése.

Tanyai lakosság

Országos szinten is jelentős a külterületi népesség, a lakosság kb. 40%-a szórványtelepüléseken, külterületen él. A szórványtelepülések speciális problémákkal és mélyreható változásokkal néznek szembe. A tanyák népessége évtizedek óta csökken az elvándorlás következtében. A rendszerváltás után a szuburbanizáció jeleként a tanyákra való kiköltözés is megjelent Szeged irányából. Azonban a kiköltözők számottevő része szociális nehézségekkel küzd. További tanyai probléma a gyakran egyedülálló, idős személyek magas aránya. A tanyák komfortfokozata és építési ideje nagy kontrasztot mutat a Szegedről kivándoroltak belterületi, szuburbán zónában épített ingatlanjaival. Általánosságban a külterületi népesség városi funkciókkal és megfelelő színvonalú infrastruktúrával való ellátása, a belterületi lakossággal azonos életminőség biztosítása komoly problémakört jelent. (JEP)

Problémák:

- külterületi infrastruktúra nem megfelelő,
- szociális és egészségügyi ellátáshoz, közszolgáltatásokhoz való hozzájutás nehéz,
- rosszabb közbiztonság,
- elmagányosodás, hiányzó közösségek,
- információval való ellátottság szintje alacsony,
- kiköltözők gazdálkodási ismeretei fejlesztésre szorúak

Munkaerőpiaci szempontból hátrányos helyzetűek:

Ebbe a célcsoportba azok az egyének tartoznak, akik az átlagosnál nehezebben boldogulnak a munkaerőpiacon. Így ide tartoznak a munkanélküliek, alacsony iskolai végzettséggel rendelkezők, alacsony jövedelemszinttel rendelkezők, álláskereső.

E kategóriába beletartoznak a nők, romák vagy mély szegénységben élők és az idősebb, de még aktív korosztály is.

Gazdaság és a vállalkozások helyzete

A térségi adottságok a mezőgazdasági termelésnek kedveznek; elsősorban a napfény- és hőigényes, kis vízigényű növények termesztésére megfelelőek. Sikerral elsősorban a kertészeti kultúrák (fűszerpaprika, szabadföldi zöldségnövények, ill. gyümölcs) termesztetők, gazdálkodási hagyománya is elsősorban ezeknek az ágazatoknak van. Mellettük az 1980-as évektől kezdve került előtérbe az intenzív, természetű berendezés (fólia és üvegház) alatti termesztés (zöldség-hajtás, virágkertészet), amely jelenleg is a legbiztosabban jövedelmező mezőgazdasági ágazat.

Az állattenyésztés az 1990-es évtizedben a kistérségben visszaesett. Ma elsősorban sertés- és szarvasmarhatartás, kismértékben baromfi- és kisállattenyésztés jellemző. Lovakat általában saját használatra tartanak, de van néhány, idegenforgalmat szolgáló lovas tanya is. Az ősi, hagyományos magyar állatfajták száma folyamatosan nő (mangalica, szürke marha). A vadgazdálkodás jelentőségét a szezonális jellegű vadászat teremti meg. A vadállományt az őz, nyúl, fácán jellemzi. A termés- és termelési eredmények valamennyi ágazatban ingadozóak, amelynek okai a szélsőséges éghajlati tényezők és a makrogazdasági feltételek bizonytalansága. A térségben megtermelt mezőgazdasági termékek túlnyomórészt belföldi piacra kerülnek, közvetlen exportra csak a termékek szűk köre jut. Ez elsősorban az uniós országokba irányul. A zöldség- és gyümölcstermékeket döntő részben a szeged-dorozsmai, valamint a budapesti nagybani piacon értékesítik.

Helyi, speciális termékek, gazdaságok:

- Ásotthalom: mangalica tenyészet, selyemfű-méz, batáta, bor
- Bordány: őszibarack, szőlő
- Mórahalom: bivaly-tenyészet, rétes, kecskesajt, savanyúság
- Öttömös: spárga, méz
- Zákányszék: homoktövis-ital, Bio-őszibarack, fűszerpaprika

2014-ben a regisztrált őstermelők száma 4346 fő, mely ez az érték az elmúlt években csökkenő tendenciát mutat (2009-ben 5262 fő), de még mindig magasnak mondható.

A nem mezőgazdaságból élők többségének vonatkozásában a térségben jellemző az ingázás (Szegedre és Mórahalomra). Így a megyeszékhelyen, járásközpontban történő beruházások jelentős hatással vannak a térségben élőkre is (pl. szegedi lézeres kutatóközpont megépítése).

Tekintettel arra, hogy a gazdaság erőteljesen egyoldalú, elsősorban az agrárszektorra épül, a kisebb településeken a döntően mezőgazdasággal foglalkozó egyéni vállalkozókon, mikro- és kisvállalkozásokon kívül nincs jelen más jelentős gazdasági szereplő. Az agrárvállalkozásokat egyedül a szolgáltató szektorban működő vállalkozások aránya (az összes működő vállalkozás 68,2%-a) múlja felül. A tágran értelmezett agrár- és élelmiszergazdaság foglalkoztatási súlya is meghatározó; az aktív keresők nagy része a mezőgazdaságban (20,4%, amely egy dombsági-hegyvidéki járás nyolcszorosa-tízszere), illetve az arra épülő feldolgozóipari tevékenységekben dolgozik.¹

2011-ben

- 1-9 fős létszámú működő társas vállalkozások száma 1217,
- 10-49 fős működő társas vállalkozások száma 64,
- 50-249 fős működő társas vállalkozások száma 2,
- 250 fő feletti társas vállalkozás nincs a térségben.

2012-ben a működő egyéni vállalkozások száma 766 fő.

A vállalkozási aktivitás a térségben országos és megyei összehasonlításban is igen alacsony (2012-ben 1000 lakosra 44,6 vállalkozás jutott). Ez elsősorban a tőkeszegénységet és a vállalkozási, gazdasági ismeretek hiányát jelzi. A települések összehasonlításban Mórahalmon és Zombón a legtöbb a vállalkozás, Ásotthalmon, Pusztamérgesen és Ruzsán kevés.

A járás legfontosabb gazdaságfejlesztési célú infrastrukturális komplexuma a Homokhát Térségi Agrár-Ipari Park. Az ipari park a térség kedvező mezőgazdasági adottságaira és termelési hagyományaira alapozva elsősorban az élelmiszergazdaságban érdekelt vállalkozások betelepítését preferálja. A vállalkozások jelentős része a logisztikai és építőipari tevékenységek mellett az élelmiszergazdaságban működik, a mezőgazdasági termékek raktározásával-szállítványozásával, kereskedelmével és feldolgozásával foglalkozik.

A nehézipar, illetve a nyersanyag-kitermelés nem jellemző. A terciér szektoron belül a kereskedelem és a pénzügyi szektor igen gyenge, hiányoznak a kutatás-fejlesztési kapacitások is. A terciér szektoron belül kivételt jelent az évek óta mind a szálláshely-szolgáltatás, mind az attrakciófejlesztés terén dinamikusán bővülő turisztikai ágazat. A térség turizmusának meghatározó szereplője a 2004-ben regionális jelentőségű gyógyfürdővé nyilvánított mórahalmi Szent Erzsébet Gyógyfürdő. A fürdő és Mórahalom az elmúlt években egyre jelentősebb, határon átnyúló vonzáskörzettel rendelkező egészség- és fürdőturisztikai központtá nőtte ki magát, ahol a gyógykezelési és a turisztikai, wellness funkciók egymást erősítő módon épültek ki. A járásban a rekreációs funkciók mellett az ökoturisztikai és egyéb kiegészítő idegenforgalmi szolgáltatások is folyamatosan gyarapodnak.

2013-ban az egy lakosra jutó jegyzett tőke 203,5 (1000 Ft) országos átlag 1730,3 (1000 Ft), a megyei 717,4 (1000 Ft). Mórahalmon ez az érték meghaladja a megyei átlagot, itt 752,5 (1000 Ft), Pusztamérgesen csupán 4 (1000 Ft)

Idegenforgalom

Mindamellet, hogy az akcióterület számos turisztikai potenciállal rendelkezik (lásd 3. sz. táblázat) a kistérség idegenforgalmára legnagyobb hatással a Szent Erzsébet Mórahalmi Gyógyfürdő gazdaság teljesítménye hat. Ezért ha a térség elemzését tekintjük a mutatók többségének alakulása függ a járásközpont turisztikai törekvéseitől.

A 7. sz. táblázat jól mutatja, hogy Mórahalom város követi a regionális növekedést, a járásközpont az akcióterület húzóerejének számít az elmúlt évek fejlesztései következtében dinamikus növekedést mutat.

A kereskedelmi szálláshelyek szállásférőhelyeinek száma 2014-ben 336 db (7. sz. melléklet). Az akcióterületen kereskedelmi szálláshely csak Mórahalom és Ásotthalom településeken található. (306 db Mórahalmon, 30 Ásotthalmon). A kereskedelmi szálláshelyek száma az elmúlt évben jelentősen emelkedett. Ez köszönhető a Mórahalom településen létesített szállodáknak. Még nagyobb emelkedés figyelhető meg az „egyéb” szálláshelyek kategóriában, ott a 2004-es éhez képest több mint tízszeresére nőtt a férőhelyek száma (2014-ben 868 db). Itt a szálláshelyek területi elhelyezkedése már nagyobb szóródást mutatnak, Forráskút kivételével minden településen van szálláshely.

A falusi szálláshelyek (5000 fő lélekszám alatti települések) ill. 100 fő/m² népsűrűség alatti település) száma 2014 évben 187 db, a települések közül nem rendelkezik falusi szálláshellyel Forráskút és Bordány, Ruzsa és Mórahalom.

Vendégéjszakák számát tekintve a legtöbb vendégéjszaka a kereskedelmi szálláshelyeken mérhető, „egyéb” szálláshelyeket nézve Mórahalom után Ásothalom és Zombón 1000 feletti a vendégéjszakaszám.

Külföldi vendégek száma az elmúlt időszakban szintén emelkedő tendenciát mutat itt az „egyéb” szálláshelyeken jelentősebb az emelkedés mint a kereskedelmi szálláshelyeken. E tekintetben az akcióterület a Csongrád-megyei átlag (21.5 %) környékén van. Átlagos tartózkodási idő mindkét formánál 2013 évben 2,5 nap. (9. sz. melléklet)

Elmondható tehát, hogy az utóbbi években az idegenforgalom fejlődéséhez szükséges fogadóképesség bővült, s a turisztikai lehetőségek, adottságok biztos alapot nyújtanak a turizmus sokoldalú továbbfejlesztéséhez. (18. sz. melléklet - Idegenforgalmi mutatók Mórahalmon és a Mórahalmi Járás területén)

A régió vendégforgalma háromnegyed részben a belföldi turizmusból származik. Ebből adódóan a belföldi vendégforgalmat indokolt tovább erősíteni.

A külföldi küldő piacokat tekintve elsősorban a szomszédos országokból (Románia, Szerbia), valamint Németországból érdemes nagyobb vendégforgalmat generálni. Meglévő küldő piacainkon az új termékek, fejlesztések promócióját szükséges előtérbe helyezni, a potenciális piacokon pedig a meglévő termékek és az új fejlesztések együttes megjelenítése valószínűsíthető meg.

A térség adottságait tekintve, az alábbi célcsoportok emelhetők ki. (bővebben 13. sz. melléklet)

egészségturizmus célcsoportja

- rendezvényturizmus célcsoportja
- ifjúsági turizmus célcsoportja
- aktív, ökoturizmus célcsoportja
- falusi turizmus célcsoportja

Mórahalmon megtalálható mindaz, amivel egy dinamikusan fejlődő fürdővárosnak rendelkeznie kell: nagy gyógyhatású termálvíz, kényelmes szálláshelyek, csend, jó levegő, romlatlan természeti környezet, ízletes ételek és homoki borok, kulturális rendezvények és számos érdekes kirándulási program a környéken. Ez alapja lehet és húzóereje az akcióterület fejlesztéseinek.

Ma igazán sikeresnek csakis azok a térségek bizonyulnak, amelyek széles körű együttműködésre támaszkodnak.

Mórahalom és térsége turisztikai lehetőségeit tekintve kedvező helyzetben van, de a folyamatos fejlődés elengedhetetlen ahhoz, hogy az akcióterület a későbbiekben is képes legyen megőrizni turisztikai erősségeit és kiküszöbölje a gyengeségeket.

Az egyes települések, tájegységek turizmusa piaci értelemben akkor működik manapság sikeresen, ha a térségben található vonzerőket sikerül terméké alakítani, a termékeket desztinációba ágyazottan piacra juttatni, végül a piacon értékesíteni.

Térség elhelyezkedéséből eredő speciális problémák, határmentiség

A kistérség a szerb határ mentén helyezkedik el. Nemzetközi közúti határátkelővel rendelkezik Röszkén, amely közvetlen nemzetközi kapcsolatait is lehetővé teszi. A határmenti fekvés a kereskedelem és az átmenő forgalmat kiszolgáló szolgáltatások szempontjából előny. Ugyanakkor a szerb határ közelsége nem kedvez a befektetések térségbe vonzásának, valamint erősítheti a fekete gazdaságot és a bűnözést.

Szintén fontos kérdés a migráció hatása a térségre. Az elmúlt 5 évben 2015-ben több mint 30.000 migránst fogtak el Mórahalom, Ásotthalom és Röske területén nagyon megterhelve ezzel a települések lakosságát és többlet feladatokat, kiadásokat okoztak az érintett önkormányzatoknak. Mivel a térség turisztikai célpont, 2015 évben érezhet volt a vendégek elmaradása, egyrészt mert féltek térségünkbe érkezni, másrészt mert fizikailag nem tudtak eljutni a tervezett helyszínre (határon lévő problémák, határzár stb.). Vagyis a migrációs jelenség egyik fontos hatása a térség negatív megítélése volt. A migrációs kérdés bár nemzetközi probléma, de az érintett önkormányzatok mindent megtettek helyi szinten is a problémák kezelésére. (rendészeti, közegészségügyi, biztonsági lépések foganatosítása), de szükséges a kormányzati támogatás.

A Helyi fejlesztési stratégia irányát meghatározó gazdasági és társadalmi körülmények:

1. A térség gazdasága egyoldalú, elsősorban az agrárszektorra épül, szükség lenne a többi ágazat megerősítésére az agrártúlsúly mérséklésére.
2. A térség – kiemelten a járásközpont - turizmusa dinamikus fejlődik, de számos turisztikai lehetőség még kihasználatlan, újabb attrakciókra, további szolgáltatásokra lenne szükség.
3. A vállalkozások száma, tőkeereje, a vállalkozói aktivitás alacsony.
4. A helyben megszerezhető jövedelem kevés, a munkahelyek száma alacsony, az aktív korúak nagy része ingázik a városok irányába, a fiatalok és pályakezdők nehezen találnak munkahelyet.
5. A térség népességmegtartó ereje gyengül, a lakosság kor szerinti megoszlása kedvezőtlen, helyi identitást erősítő intézkedésekre lenne szükség a kedvezőtlen demográfiai folyamatok megtörésére.

6. A térség kulturális és humán erőforrásokban gazdag. A hagyományok és helyi értékek megőrzésére és továbbörökítésre garanciát az együttműködő közösségek jelenthetnek.

7. A települések infrastruktúrája megfelelőnek mondható, ugyanakkor a lakosság továbbra is igényli a közösségi terek és az elérhető közszolgáltatások fejlesztését.

8. Az életminőség javításához az elérhető közösségi, kulturális, egészségprevenciós szinterek és szolgáltatások fejlesztése szükséges.

4.2 A 2007-2013-as HVS megvalósulásának összegző értékelése, következtetések

Az akcióterületen a 2007-2013-as időszakban a Homokhátság Vidékfejlesztési Egyesület működött helyi akciócsoportként, végezte a stratégia elkészítését és felülvizsgálatát, szervezte a LEADER pályázatokat. A tervezési területe Kistelek és Mórahalom járásra terjedt ki, mely 14 települést foglalt magába. A terület két városa mellett további települések a programban: Ásotthalom, Baks, Balástya, Csengele, Forráskút, Ópusztaszer, Öttömös, Pusztamérges, Pusztaszer, Ruzsa, Üllés, Zákányszék.

A Helyi Leader Közösség által megfogalmazott küldetés "Megérje itt élni!" volt.

A célok elsősorban az itt élők jövedelemszerzési lehetőségeinek bővítését, valamint életminőség javítását szolgálták.

A Helyi Vidékfejlesztési Stratégia fő célkitűzései az alábbiak voltak:

- A helyi mezőgazdaság és a hozzá kapcsolódó gazdasági ágak fenntartható, környezetbarát fejlesztése
- Településfejlesztés, településkép megújítás, speciális tanyás településforma értékeinek megőrzése és megújítása
- Helyi identitástudat fejlesztése, a turizmus és alternatív jövedelemszerzés ösztönzése, közösségfejlesztés

A célokhoz rendelt intézkedések:

1. célkitűzés

- Piacképes helyi termékek előállítás, feldolgozása, és értékesítés ösztönzése
- Mezőgazdasági területek nem élelmiszeripari célú hasznosítása
- Víztakarékos öntözési rendszerek fejlesztése
- Helyi vállalkozásfejlesztési és infrastrukturális célok

2011-es felülvizsgálat során felvett új intézkedések:

- Tájjellegű vagy a helyi adottságokhoz jól illeszkedő mezőgazdasági alapanyagokat élelmiszer vagy nem élelmiszer céllal és nem tömegtermékké feldolgozó kisüzemek kialakítása, fejlesztése
- Helyi termékek népszerűsítést, értékesítését segítő beruházások támogatása.

- Nem mezőgazdasági vállalkozások fejlesztése
- Élelmiszeripari feldolgozás elősegítése eszközbeszerzések.

2013-as felülvizsgálat során felvett új intézkedések:

- Helyi mezőgazdasági nyerstermékeket feldolgozó üzemek támogatása
- Helyi termék koordináló központ fejlesztése
- Helyi termékekre épülő gasztronómiai hagyományok életben tartását segítő látvány és bemutató konyha kialakítása
- Duna-Tisza közti homokhátság speciális táji adottságaira épülő, bemutató, gyakorló kert kialakítása.

2. célkitűzés

- Épített helyi értékek és közösségi terek megőrzése, fejlesztése (turizmushoz kapcsolódó, vagy munkahelyteremtéssel jár)
- Falu megújítás
- Tanyai intézmény és szolgáltatás-rendszer fejlesztése
- Tájjellegű ökológiai értékek megőrzése (gazdasági célú hasznosítással)

3. célkitűzés

- Turisztikai attrakciófejlesztés
- Turisztikai fogadókészség
- Térségi marketingtevékenység
- Hagyományőrzés

2011-es felülvizsgálat során felvett új intézkedések:

- Fiatalok életminőségét javító beruházások támogatása
- Egészségmegőrzést, betegségmegelőzést, gyógyítást, sportot rehabilitációs foglalkoztatást szem előtt tartó fejlesztések támogatása

2013-as felülvizsgálat során felvett új intézkedések:

- Komplex, közösségfejlesztő projektek megvalósítása a Homokhátság Vidékfejlesztési Egyesület területén
- Komplex, közösségfejlesztést, vagy szolgáltatásfejlesztést, vagy gazdaságélénkítést elősegítő projektek megvalósítása a Homokhátság Vidékfejlesztési Egyesület területén
- Több települést érintő tradicionális rendezvények és kapcsolódó beruházások támogatása
- Már meglévő lovas létesítményekhez kapcsolódóan lovas oktatók tréningezési feltételeinek biztosítására irányuló fejlesztések

A fejlesztési időszakban minden településen valósultak meg helyi projektek így pl.:

- Gárgyán és Dugonics erdei tematikus út kialakítása Ásotthalmon
- a forráskúti Jerney iskola - az 1970-es évek közepéig működő Klebelsberg program idején épült tanyai iskola - épületének felújítása, közösségi szerepének újraélesztésével

- Mórahalmon megvalósuló egymásra épülő turisztikai fejlesztések
lovasturisztikai szolgáltatások fejlesztése; három patkós minősítésű lovarda kialakítása
terápiás fürdőház létrehozása
lovak oktatók, lovas terapeuták képzéséhez infrastruktúra kialakítása
Homokháti Rekreációs-, és Pihenőpark kialakítása
gasztroturisztikai élményközpont (böllér hagyományok bemutatása)
- Öttömösön központi park kialakítása
- többfunkciós létesítmény kialakítása a pusztamérgesi sportpályán
- helyi termelői piac kialakítása Ruzsán, Üllésen
- közpark fejlesztése, kegyeleti park kialakítása Zákányszéken

Tanulások, folytatásra, további fejlesztésre javasolt területek

A 2007-13-as Helyi Vidékfejlesztési Stratégia fő célkitűzései közül az első („A helyi mezőgazdaság és a hozzá kapcsolódó gazdasági ágak fenntartható, környezetbarát fejlesztése”) a mezőgazdasághoz kapcsolódott. Mivel a 2014-2020-as időszak vidékfejlesztési programja az intézkedések széles tárházát kínálja a mezőgazdaságban tevékenykedő vállalkozásoknak, az első prioritás már nem kapott szerepet a helyi stratégiában. A második, településfejlesztési intézkedésre továbbra is igény mutatkozik, főként azon települések részéről, akik a korábbi ciklusban nem tudták vállalni az ÁFA finanszírozás miatti viszonylag magas önerőt, így fejlesztéseik elmaradtak. A második prioritás részeként a korábbi ciklusban megjelent a tanyás településforma értékeinek megőrzése, amely az stratégiában már nem került nevesítésre, ugyanis a hazai finanszírozású tanyaprogram hozzájárulásával, LEADER forrás bevonása nélkül is megvalósíthatóknak tartjuk a fejlesztéseket. A turizmus fejlesztésére irányuló 3. prioritás, mint az akcióterület kitörési pontja kapta a legnagyobb hangsúlyt az új stratégiában célunk továbbra is olyan turisztikai fejlesztések támogatása, amelyek hozzájárulnak a tervezési terület turisztikai bevételeinek, látogatottságának, vonzerejének növeléséhez, a tervezési terület turisztikai kínálatának, szolgáltatásainak bővítéséhez.

4.3 A HFS-t érintő tervezési előzmények, programok, szolgáltatások

A helyi akciócsoport tagsága - a rendelkezésre álló fejlesztési és működési források figyelembevételével - úgy döntött, hogy a közösség tevékenységét LEADER –re összpontosítja. Tevékenységünk LEADER fókusza egyrészt abban nyilvánul meg, hogy a helyi fejlesztési stratégiánk - a térségek közötti és a nemzetközi együttműködésekén kívül- kizárólag LEADER forrásokból megvalósuló intézkedéseket tartalmaz. Másrészt, a helyi közösség döntése alapján, a tevékenységünket kizárólag a LEADER fejlesztési források minél hatékonyabb felhasználásának kívánjuk szentelni, így a helyi szereplők LEADER-en kívüli forráshoz jutását – az tudomásunkra jutott információk megosztásán kívül egyéb módon - pályázatírással és projektmenedzment tevékenységgel nem kívánjuk segíteni. Harmadrészt más operatív programok intézkedéseire a HACS nem kíván pályázni, ezzel a döntéssel is azt szeretnénk elérni, ha a HACS erőforrásai kizárólag a LEADER megvalósítását szolgálnák.

Az akcióterület célrendszerének meghatározása során figyelembe vettük a térséget meghatározó stratégiai dokumentumokat. Igyekeztünk az abban meghatározott célokhoz illeszkedni és arra törekedtünk, hogy egyazon társadalmi-gazdasági környezetben megvalósuló fejlesztések egymást kiegészítsék.

Vidékfejlesztési Program kapcsolódása a HFS- el

A Vidékfejlesztési Program a 2014-2020 közötti időszakban három fő területet helyez a fókuszba, amelyek fejlesztése elsődlegesen a Vidékfejlesztési Program intézkedéseinek keresztül valósul meg:

- Gazdasági jellemzők, agrár- és élelmiszergazdaság versenyképessége (1, 2, 3, 5 prioritás)
- Környezet, éghajlatváltozás (4, 5 prioritás)
- Vidéki térségek társadalmi-gazdasági helyzete (6 prioritás)

Mind a VP mind a HFS a helyzetfeltárás során hangsúlyozta a vidéki térség társadalmi-gazdasági helyzetének elmaradását. (Uniós átlag felét sem éri el, mely 47%), mely a vállalkozói aktivitásban, a kedvezőtlen demográfiai folyamatokban, vidéki életminőség alacsony színvonalában is mérhető. Ez mindkét dokumentumban hangsúlyosan szerepel.

A célkitűzésekből és alintézkedésekből látható, hogy mind a VP mind a HFS törekszik a helyi vállalkozások helyzetbe hozására, illetve támogatására, valamint a vidéki térség életminőségének javítására. A HFS kisebb forrásösszetétellel, de képes kiegészíteni és támogatni azon fejlesztéseket, melyek a VP-ben is megfogalmazásra kerülnek, de ott támogatásban nem részesülhetnek. Tartalmilag tehát a HFS intézkedései úgy lettek lehatárolva, hogy azok kiegészítsék a VP intézkedéseit, és az intézkedések között átfedés ne történjen

Ugyanez igaz a TOP, GINOP, és EFOP területfejlesztést, vállalkozók támogatását (KKV-k), önkormányzati infrastruktúrát, turisztikai attrakció fejlesztést, halmozottan hátrányos helyzetű csoportok támogatását érintő fejlesztések tekintetében. A helyzetfeltárás által felmért problémák alátámasztják az Operatív Programokban jelzett szükségleteket, de azt a helyi problémák mélyebb ismerete kapcsán képesek azt a térség igényeihez igazítani.

A területi fejlesztési tervek közül a HFS-re leginkább a megyei fejlesztési koncepció és a megyei koncepció összeállításával párhuzamosan készült, azt kiegészítő jellegű járási komplex fejlesztési program gyakorolt hatást. A járási komplex program, tervezett beavatkozási területei:

1. Fűszerpaprika program és gyógynövény integrációk, hitelszövetkezet és integrátori szervezet
2. Iparterületek, ipari inkubátor házak és kapcsolódó közlekedési infrastruktúra fejlesztés
3. Zöldség-gyümölcs logisztika és tőzsde
4. Munkahelyteremtő energetikai fejlesztések
5. Munkahelyteremtő öntözés és vízpótlás
6. Turisztikai, alkonyturisztikai és kapcsolódó kerékpárút fejlesztések
7. Helyi termék feldolgozása és értékesítés, önkormányzati beruházások
8. Közösségi közlekedés fejlesztése

A HFS tartalmát befolyásoló térségi programok közül kiemelhető a mórahalomi kistérségben működő TDM szervezet, a Móra-Tourist Nonprofit Kft Desztinációfejlesztési Stratégiája és a stratégia alapján elkészített Fejlesztési koncepciója. A Desztinációfejlesztési Stratégia a helyi TDM szervezet 2014-2020 –as ciklusra vonatkozó fő stratégiai céljait, a fejlesztési koncepció pedig a TDM szervezet által a 2016 és 2018 közötti időszakban megvalósítandó konkrét intézkedéseket tartalmazza. A fejlesztési tervben megfogalmazott tevékenységek megvalósítására a GINOP – 1.3.4-15 kódszámú, „Turisztikai szervezetek (TDM) fejlesztése” című felhívása biztosít forrást.

A Desztinációfejlesztési stratégia jövőképeinek kiindulópontja, hogy Mórahalom sajátos helyi természeti, társadalmi és kulturális erőforrásait aktivizálni és fenntartható fejlesztési pályára kívánja állítani, és ezen keresztül kívánja dinamizálni a Homokháti Kistérség többi települését. A stratégia fő céljai közül a HFS szempontjából releváns, a HFS céljaival szinergiában lévő célok:

- A versenyképesség fokozása, egyes kínálati szegmensekben a versenyelőny megőrzése
- A Fenntartható turizmus feltételrendszerének megteremtése
- A desztináción belül induljon meg a jó adottságokkal rendelkező, de jelenleg még ki nem használt települések felzárkóztatása a desztináció idegenforgalmi gócterületéhez, azaz Mórahalomhoz.

A stratégia közép-, és rövidtávú céljai közül azok, amelyeknek a megvalósulása támogatja az akciócsoport céljait és amelyekhez maga a HFS hozzájárul:

- Komplex termékfejlesztéssel a szezonáltság mérséklése
- Lakossági aktivitás fokozása a desztináció társadalmi és gazdasági kohéziójának erősítése
- Fenntartható turizmus kialakítása
- Helyi gazdaságfejlesztési hatás fokozása a turizmus gazdasági ágazatok közötti integráló szerepe révén

A célok elérése érdekében a TDM szervezet legfontosabb feladatait az alábbiakban látja:

- Termékfejlesztés a meglévő szétszórta kínálati elemek összekapcsolása révén
- Az információs rendszer fejlesztése
- A szakmai képzések fejlesztése
- A vonzerők védelme illetve felújítása, gondozása
- Az idegenforgalmi infrastruktúra továbbfejlesztése

A TDM és a HACS szervezet közötti tervezési együttműködés hozzá fog járulni ahhoz, hogy az egymást támogató, 2014-2020-as ciklusra megfogalmazott stratégiai céljainkat erőforrás hatékonyan és fenntartható módon valósítsuk meg a desztináció és a HACS területén.

Szeged, Hódmezővásárhellyel együtt, Csongrád megye gazdasági-társadalmi centrum térségét alkotja. Mindezek alapján a közszolgáltatások-, a közlekedési infrastruktúra- vagy éppen a gazdaság fejlesztése nem nélkülözheti a térségi szemléletet, melyet a jövőkép elérését szolgáló célrendszer kialakítása is tükröz. A Szeged Megyei Jogú Város Településfejlesztési Koncepciója, tartalmazza azt a célrendszert és intézkedési tervet, mely a térség központi településének jövőbeni fejlesztési irányait határozza meg. Az akcióterület szempontjából nagyon fontos a koncepcióhoz való kapcsolódás mivel- természetföldrajzi elhelyezkedése révén- közlekedési-fogallkoztatási-gazdasági kapcsolata igen erős Szegeddel.

Szeged és az akcióterület intézkedései közül kiemelkedőek azon fejlesztések, melyek törekednek a térségben lakók minőségi életfeltételeinek biztosítására. Ezzel mindkét terület erősíti népességmegtartó képességét. Ugyanakkor Szeged erősíti, felsőoktatási, és kutatási központ pozícióját, mely a tágabb térség pozitív megítélését hozhatja magával. Az akcióterület törekvése a vállalkozói szféra aktivitására és a vonzó települési környezetre, kiegészülve Szeged regionális szerepének erősítésével még vonzóbbá teheti tágabb térséget.

4.4 SWOT

Erősségek

- E1 megfelelően kiépített közúti közlekedési kapcsolatok (autóút), javuló településkép
- E2 jelentős mezőgazdasági szaktudás
- E3 tájjellegű termékek, hungaricumok jelenléte
- E4 tájsajátosságokhoz igazodó tanyai gazdaságok, termelési hagyományok megléte
- E5 meglévő kulturális és társadalmi tőke, hagyományok
- E6 Lakosság helyben maradásának igénye sok településen jellemző
- E7 Egyes települések népességszáma emelkedik a beköltözők által, ezzel egyes demográfiai mutatók javulnak (pl. Mórahalom)
- E8 Sok táji, természeti, kulturális adottság turisztikai terméké bővíthető, az ezzel kapcsolatos együttműködési lehetőségek, ismeretek adottak (aktív TDM)
- E9 Civil szervezetek megléte a térségben
- E10 Térségi szereplők részéről erősödik az igény az együttműködésre
- L11 A Legtöbb vállalkozás, civil szervezet, önkormányzat nyitott a fejlesztésekre
- L12 Minden település igyekszik sajátosságait megfogalmazni, mely a térségi rendezvényekben jól látható, igény van továbbá ezekre a közösségi programokra
- L13 Magas a mikrovállalkozások száma, melyek fejlesztése kiemelt cél lehet
- E4 Pályázati lebonyolításban felhalmozódott szakmai tapasztalat

Gyengeségek

- Gy1 kedvezőtlen népesedési mutatók (előregedés, csökkenő születésszám), elvándorlás megállítására nem mindenhol van kidolgozott intézkedési terv, települések népességmegtartó képessége alacsony
- Gy2 munkanélküliség, helybeli munkahelyek alacsony száma
- Gy3 alacsony iskolai végzettség, sok esetben a megfelelő képzettség hiánya
- Gy4 gazdaság egyoldalúsága, agrártúlsúly, ipar és a szolgáltató szektor alig van jelen
- Gy5 mezőgazdasági értékesítés nehézségei, feldolgozóipar megrendülése
- Gy6 kis- és középvállalkozások alacsony száma, vállalkozási, fejlesztési aktivitás átlag alatti,
- Gy7 általános tőkehiány, hitelképtelenség
- GY8 Térségi vállalkozások kevés munkaerőt képesek foglalkoztatni
- Gy9 a tanyavilág infrastrukturális (ivóvíz-, szennyvíz-, úthálózati problémák) ellátása hiányos, a közszolgáltatások elérhetősége és a munkába járás feltételei is kedvezőtlenek
- Gy10 Bizalmatlanság, fejlesztési ötletek „föltése” , együttműködés, együttgondolkodás igénye megfogalmazódott, de a gyakorlatban nehézkesen kivitelezhető

- GY11 Kerékpáros és tömegközlekedés még sok területen fejlesztésre szorul
- GY12 Községi szintek alacsony száma, meglévők nem megfelelő színvonalra, térségi közösségi programok, szabadidő hasznos eltöltésének lehetősége alacsony száma
- GY13 Rekreációs lehetőségek, egészségügyi ellátás a térség több településén hiányos
- GY14 Bár minden település rendelkezik megfelelő számú mondható civil szervezettel, azok aktivitása és támogatottsága valamint a civil szervezetek közötti együttműködés sok esetben gyengének mondható
- GY15 Helyben megtermelt termények, előállított termékek helybeni értékesítése nem megoldott
- GY16 Hátrányos helyzetűekkel foglalkozó civil szervezetek képviselője a pályázatokban nem megfelelően hangsúlyosak
- GY17 Bár a térség sok látványossággal bír, kevésbé ismertek a települési értékek (sokszor a helyi lakosság számára sem ismertek)
- Gy18 A települések fejlesztései kevésbé vannak összehangolva
- GY19 Turisztikai képzettség, idegennyelv ismeret még sok jelenlegi turisztikai szolgáltatónál hiányos
- Lehetőségek
- L1 Oktatás képzés, szakképzés egyéb képzési programokban rejlő lehetőségek
- L2 Térséget meghatározó stratégiai dokumentumokban hangsúlyos szerepe van az együttműködéssel lebonyolított fejlesztéseknek
- L3 Országos tendenciákat figyelhető meg és támogatott a minőségi termelés iránti igény
- L4 Helyi termékek, helyben megtermelt javak iránt egyre nagyobb az érdeklődés
- L5 Bővülő határ menti együttműködési és export lehetőségek
- L6 Operatív programokhoz kapcsolódó pályázatok révén kiegészítő támogatás a járás fejlesztésére, munkahely-teremtésre
- L7 Diverzifikáció
- L8 Szeged közelsége sok gazdasági -társadalmi együttműködést kínálhat
- L9 Több település, rendelkezik kihasználatlan turisztikai potenciállal (természeti, kulturális)
- L10 Kiváló termőföld adottságok
- L11 A lakosság ragaszkodik szülőföldjéhez, „Homoki ember” elkötelezettsége, szívóssága
- L12 Újabb Európai Unió pályázati lehetőségek (2014-2020 tervezési időszak)
- L13 A település méretéhez, lakosságának számához, a hazai lehetőségekhez mérten a szükséges alapvető szolgáltatások megvannak a térségben, elérhetők
- L14 jelentős termásvíz-, kőolaj- és földgázkészletek
- L15 Térséget lefedő TDM szervezet újabb pályázati lehetőségei
- L16 Országos és térségi stratégiai tervekben a hátrányos helyzetű csoportok támogatottsága kiemelt helyen szerepel
- L17 Mórahalom turisztikai teljesítménye kiemelkedő

Veszélyek

- V1 Határmentiségből eredően a menekültekkel kapcsolatos problémák fokozottan érintik a térséget, a jövőben ezzel kapcsolatos folyamatok, intézkedések nem tisztázottak
- V2 a kialakuló mezőgazdasági szövetkezetek nem tudnak megerősödni és általánossá válni
- V3 a helyi termékek iránti kereslet nem állandó, sok esetben a magasabb ára miatt a helyiek számára nehezen elérhető
- V4 külföldi, sok területen a hazai befektetések is elkerülik a térséget

- V5 foglalkoztatási lehetőségek nem bővülnek, csökken a foglalkoztatási arány, így a fiatalok nem maradnak a térségben
- V6 tanyák leértékelődése (legszegényebb réteg lakóhelye, bűnözés erősödése)
- V7 önkormányzatok és a gazdasági szféra különállása élesen megmarad
- V8 a feldolgozóipar nem tud megtelepedni
- V9 nő a mélyszegénységben élők száma
- V10 nem sikerül támogatást nyerni a járás fejlesztésére
- V11 Értékalapú helyett érdekalapú rövidtávú álegyütműködések
- V12 Közösségi tereket nem sikerül tartalommal megtölteni, kihasználatlanok maradnak
- V13 Lakosság egészségügyi állapota romlik, demográfiai folyamatok továbbra sem javulnak
- V14 szélsőséges időjárási viszonyok (csapadék nem egyenlő eloszlású, időnként vízhiány, máskor belvízveszély) a mezőgazdasági termelést nehezítik
- V15 Hátrányos helyzetű célcsoportok nem kerülnek bevonásra a térséget érintő felmérésekbe
- V16 Kevés a kisebb volumenű, alacsonyabb támogatás tartalmú pályázatok száma
- V17 Mórahalom turisztikai jelenléte aktivitása erős

SWOT elemzés

Offenzív stratégiák

- A térség külső és belső adottságait feltárva egyértelműen kirajzolódnak azok az erősségek és esetleges hiányok melyek ismeretében a jövőbeni fejlesztési stratégia irányvonalai meghatározhatók.
- Az akcióterület természeti, kulturális adottságait kihasználva a már meglévő TDM szervezettel együttműködve, országos és helyi támogatások segítségével a turisztikai kínálatot bővíteni lehet, turisztikai csomagokat lehet képezni.
 - Az akcióterületen folyamatosan fejlődő infrastruktúra, a rendezett településkép és törekvés az egyedi arculat és programok kidolgozására alapja lehet a további rendezvények megvalósítására, és az ehhez szükséges közösségi terek kialakítására
 - Az akcióterületen működő civil szervezetek jelenléte, a törekvés az együttműködésre, és ennek külső támogatása, ösztönzése, megindíthatja az együttgondolkodást. És a valós tevékenységen alapuló szakmai együttműködést
 - A helyi lakosság ragaszkodása a szülőföldhöz, és az önkormányzat törekvése a jobb minőségi életfeltételek kialakítására, valamint az ehhez szükséges források igénylése, elősegítik a lakosság helyben maradását, identitásának további erősödését
 - A helyi vállalkozások támogatása, segítheti azok megerősödését és hozzájárulhat a foglalkoztatás bővítéséhez
 - Szeged közelsége, oktatási központi szerepe hozzájárulhat a lakosság tovább és átképzéséhez
 - Az akcióterület agrár jellege az ebben rejlő hagyományok és lehetőségek alapjai lehetnek a minőségi termények, termékek létrehozásának a helyi termékek újra felfedezéséhez -főként mivel ezek iránti kereslet nő-és annak akár turisztikai csomagba való beépüléséhez
 - Az akcióterület önkormányzatai, az elmúlt évek pályázati tapasztalatai jó alapot adnak jelen tervezési időszak fejlesztéséhez

- Mórahalom országosan is ismert idegenforgalmi adottsága (Szent Erzsébet Mórahalmi Gyógyfürdő és a fejlődő Lovas zsinház) húzóereje lehet a térség további turisztikai kínálatának, melyek önmagukban nem biztos hogy életképesek lehetnek (együttműködés, TDM)

Fejlesztő stratégiák

- - A kedvezőtlen népesedési mutatók, az alacsony foglalkoztatás ellensúlyozható a térséget érintő vállalkozás fejlesztési programokkal, képzési programokkal
- A civil szervezetek jelenléte, az együttműködés erősíthető, ha érdekeltté tesszük őket a fejlesztésben és bevonásra kerülnek mind a tervezési, mind a megvalósítási feladatokba
- A gazdaság egyoldalúsága, tőkeszegénység, alacsony vállalkozási aktivitás ellensúlyozható új vállalkozási lehetőségek feltárásával vállalkozásfejlesztési programokkal
- A turisztikai kínálat bővíthető, fejleszhető az adottságok további feltárásával, fejlesztésével, turisztikai programcsomagba illesztésével. A turisztikai potenciál a térségbe adott.
- Fontos feladat a civil szervezetek, hátrányos helyzetű csoportok bevonása a tervezésbe és az együtt gondolkodás támogatása, ehhez a térségben megfelelő számú civil szervezet van jelen
- A lakosság életminősége tovább javítható még több közösségi tér megvalósításával azok, és a már meglévő közösségi terek tartalommal való megtöltésével, a helyi lakosok ragaszkodnak szülőföldjükhöz identitástudatuk ezen beruházásokkal még tovább erősíthető

A térségre jellemző gazdasági problémák a gazdaság egyoldalúsága és a foglalkoztatási nehézségek, olyan programokkal oldhatók meg, melyek segítik az akcióterületen lévő helyi vállalkozások jövedelmezőségét, versenyképességét.

4.5 Fejlesztési szükségletek azonosítása

Az akcióterületre vonatkozó helyzetfeltárás (ld. 4.1. fejezet) és SWOT analízis (ld. 4.3. fejezet) alapján az alábbi fejlesztési szükségleteket azonosítottuk:

Fenntartható helyi gazdaságfejlesztés (helyi vállalkozások jövedelmezőségének, versenyképességének fokozása és a foglalkoztatás bővítése) érdekében szükség van a más operatív programokból illetve a VP nem LEADER intézkedéseiből nem támogatható mikrovállalkozások támogatására. A gazdaságfejlesztési intézkedéseknek kiemelten az akcióterület turisztikai bevételeit, látogatottságát növelő attrakciók és szolgáltatások létrehozásának / fejlesztésének ösztönzésére kell irányulnia.

A fenntartható közösségfejlesztést szolgáló intézkedéseket egyrészt a települések korábbi ciklusokban elmaradt közösségi tereket érintő fejlesztési igényei teszik szükségessé. Másrészt fontosnak tartjuk a civil szervezetek humán tőkéjének kiaknázását, helyzetbe hozását, kezdeményezőkézségének felhasználását, rendszerbe foglalását, az együttműködések erősítését a fenntartható helyi civil aktivitások és közösségfejlesztés érdekében.

A SWOT analízisben és annak elemzésében megfogalmazott fő stratégiai irányok az alábbiakban foglalhatjuk össze.

1. Szükség van a térség mezőgazdasági hagyományain szaktudásán alapuló intenzív mezőgazdasági fejlesztésre, értékesítési feltételek biztosítására a feldolgozóipar megteremtésére, jelenlévő feldolgozóipari vállalkozások továbbfejlesztésére, értékesítési hálózatok, együttműködési lehetőségek kialakítására.
2. Turisztikai területen fontos a meglévő szolgáltatások fejlesztése, hiszen ezek sok esetben a szektor húzóerői lehetnek. Fontos a turisztikában dolgozók képzése, idegennyelv ismereteinek elsajátítása itt jelentős hiányosságok vannak. A térség sok kihasználatlan turisztikai potenciállal rendelkezik, fontos ezek attrakcióvá emelése. Legnagyobb feladat pedig a térség turisztikai attrakcióinak, szolgáltatásainak összehangolása, csomagba rendezése. Kiemelt feladata van a helyi TDM szervezetnek, hogy ezeket az együttműködéseket összehangolja, de más szakmai együttműködés is növelné a hatékonyságot. Az akcióterület célja, hogy az ide látogató turista élménnyel gazdagodjon, tartózkodásával legyen elégedett, a térség gazdasága fejlődjön, a turisztikai vállalkozások prosperáljanak, a helyi közösség kultúrája gazdagodjon, emellett pedig a természeti és épített környezet megóvásában részesüljön. Olyan vonzerőt és szolgáltatásokat – komplex turisztikai terméket vagy termékeket – kell kialakítani, amelyek a versenytársakhoz képest jó vagy azokénál jobb ár-érték-arányt képviselnek, ami a forgalom alakulásában is megmutatkozik.
3. Szükség van a települések humán és fizikai infrastruktúrájának fejlesztése. A térség homogenitását némileg rontja, hogy az egyes települések között infrastrukturális szempontból nagy különbségek vannak. Megfigyelhető, hogy a Szegedtől távolabb eső községek számos tekintetben hátrányt szenvednek. Így fontos a jelenlegi fizikai infrastruktúra fejlesztésére, közösségi terek létrehozására, annak ellenére hogy az elmúlt években ez irányú törekvések majd minden településen megfigyelhetők. A gondozott településkép, a tartalommal megtöltött (kulturális egyéb programok) közösségi terek, az elérhetőség javítása az egyik záloga a települések fejlődésének és a lakosság életminőségének javításának.
4. Kiemelt cél a térség vállalkozási aktivitásának erősítése, a meglévő vállalkozások fejlesztése, versenyképességüknek javítása. Ma bár jelentős számban vannak a térségben mikrovállalkozások, azok foglalkoztatási kapacitása alacsony.
5. A térség demográfiai mutatói meglehetősen kedvezőtlenek, sok esetben ezek javítása a lakosság életminőségnek javításával érhető el. Jelenleg az alap egészségügyi szolgáltatások majd mindenhol megtalálhatók, de a prevenció szolgáltatások, egészségmegőrző programok, rekreációra alkalmas helyszínek tekintetében nagy hiányosságok vannak. Szükség van ezen fejlesztésekre, akár a kialakuló közösségi terekkel összehangolva.
6. Az identitástudat erősítése egyúttal a térség népességmegtartó erejét erősíti. Sok esetben bár a lakosság zömében ragaszkodik szülőföldjéhez a helyi értékeket kevésbé ismerik. Szükség van ezen értékek, hagyományok megmentésére és fontos a lakosság számára elérhetővé tenni.
7. A civil szervezetek jelenléte a térségben erős, de munkájukat egymástól elkülönülve végzik. Szükséges van aktivitásuk erősítésére, a civil kezdeményezések támogatására, az

együttműködések kialakítására. A civil szervezetek segíthetik a hátrányos helyzetű csoportok jobb elérhetőségét.

5. Horizontális célok

5.1 Esélyegyenlőség

Az esélyegyenlőség elsősorban az egyenlő hozzáférés azonos módon való biztosítását, más szóval az egyenlő bánásmódot jelenti. A társadalom tagjai, csoportjai tényleges esélyegyenlőségének megteremtése aktív beavatkozást, cselekvést igényel.

Az esélyegyenlőség a szervezetre, a HFS elkészítésére és a megvalósításra váró projektek szempontjából is értelmezhető.

A szervezet szempontjából figyelembe vett szempontok:

- A fejlesztéshez kapcsolódó nyilvános eseményeken, kommunikációjában és viselkedésében esélytudatosságot fejez ki: nem közvetít szegregációt, csökkenti a csoportokra vonatkozó meglévő előítéleteket.

A HFS tervezése során megvalósított esélyegyenlőségi szempontok:

- kapcsolódás a települési és járási esélyegyenlőségi koncepciókhoz²
- helyi lakosság minél szélesebb körű bevonása a cél; így a számukra megfelelő elemek beépülnek, és a megfelelő módon valósulhatnak meg. („Semmit rólunk nélkülünk!” elv)
- az adott esélyegyenlőségi célcsoportnak megfelelő tájékoztatási csatornák használata

Az intézkedési terv és a megvalósítandó projektek esélyegyenlőségi szempontjai:

- a projektek eredménye legyen pozitív hatással az érintett célcsoportokra, járuljanak hozzá a kedvezőtlen társadalmi, demográfiai folyamatok hatásainak enyhítéséhez
- a fejlesztés eredményéhez való hozzáférés biztosítása

Hátrányos helyzetű csoportok esélyegyenlősége

Romák és/vagy mélyszegénységben élők

A járás településein egyáltalán nem vagy elenyésző mértékben élnek roma lakosok.

Esélyegyenlőség biztosítása

2

http://www.morahalom.hu/files/morahalom_chrome/download_files/441/Helyi_eselyegyenlosegi_program_Morahalom_2013_2018.pdf

- helyi lakosság minél szélesebb körű bevonása a cél; így a számukra megfelelő elemek beépülnek, és a megfelelő módon valósulhatnak meg. („Semmit rólunk nélkülünk!” elv)
- az adott esélyegyenlőségi célcsoportnak megfelelő tájékoztatási csatornák használata
- a projektek eredménye legyen pozitív hatással az érintett célcsoportokra, járuljanak hozzá a kedvezőtlen társadalmi, demográfiai folyamatok hatásainak enyhítéséhez
- a fejlesztés eredményéhez való hozzáférés biztosítása

Idősek

Esélyegyenlőség biztosítása

- helyi lakosság minél szélesebb körű bevonása a cél; így a számukra megfelelő elemek beépülnek, és a megfelelő módon valósulhatnak meg. („Semmit rólunk nélkülünk!” elv)
- az adott esélyegyenlőségi célcsoportnak megfelelő tájékoztatási csatornák használata
- a projektek eredménye legyen pozitív hatással az érintett célcsoportokra, járuljanak hozzá a kedvezőtlen társadalmi, demográfiai folyamatok hatásainak enyhítéséhez
- a fejlesztés eredményéhez való hozzáférés biztosítása

Tanyai lakosság

Esélyegyenlőség biztosítása

- helyi lakosság minél szélesebb körű bevonása a cél; így a számukra megfelelő elemek beépülnek, és a megfelelő módon valósulhatnak meg. („Semmit rólunk nélkülünk!” elv)
- az adott esélyegyenlőségi célcsoportnak megfelelő tájékoztatási csatornák használata
- a projektek eredménye legyen pozitív hatással az érintett célcsoportokra, járuljanak hozzá a kedvezőtlen társadalmi, demográfiai folyamatok hatásainak enyhítéséhez
- a fejlesztés eredményéhez való hozzáférés biztosítása

5.2 Környezeti fenntarthatóság

"A fenntartható fejlődés olyan fejlődés, amely kielégíti a jelen szükségleteit, anélkül, hogy veszélyeztetné a jövő nemzedékek esélyét arra, hogy ők is kielégíthessék szükségleteiket". (1987. ENSZ Környezet és Fejlődés Világbizottsága)

A fenntartható fejlődés három alappilléren nyugszik: a szociális, a gazdasági és a környezeti pillérek és mindhárom együttesen, kölcsönhatásaik figyelembevételével mérlegelni kell a különböző fejlesztési stratégiák, programok kidolgozása során.³

A környezeti fenntarthatóság szempontjai a HFS tervezése, megvalósítása és monitoringja során:

1. A környezeti követelmények elfogadása és megtartása

A fejlesztések tervezésekor figyelembe kell venni a helyi környezet állapotát és természeti erőforrások rendelkezésre állását. A projektek megvalósítása során be kell tartani a hazai és az EU-s környezetvédelmi jogszabályokat. A projektek kialakítása és megvalósítása során biztosítani kell az érintetteknek a döntésekben való részvételét.

³ <http://www.ff3.hu/fejlodes.html>

2. Az emberi szükségletek kielégítése és a megfelelő környezet állapot között egyensúlyt kell biztosítani

A természetbe hulladékként visszakerülő anyagok mennyiségének és veszélyességének csökkennie kell.

3. Természeti erőforrások fenntartható használata

A megújuló erőforrások - adottságainknak megfelelően nap- és geotermikus energia - alkalmazásának előnyben részesítése. A fejlesztéseknek az anyag és energia intenzív termékek és szolgáltatások körétől, az anyag és energia szegény, inkább tudás és kultúra alapú termelés és fogyasztás irányába kell mutatniuk.

4. A meglévő értékek védelme és megőrzése

Az építészeti és kulturális értékek fennmaradásának támogatása

5. A helyi közösségek hosszú távon egészséges környezetének biztosítása

Helyi munkaerő és tudás, tapasztalatok, helyi anyagok és hagyományos gazdálkodási formák és technológiák felhasználásával, környezetkímélő, természet- és "emberbarát" módon működő fejlesztések támogatása; illetve a fejlesztések ne veszélyeztessék a helyi kultúra részét képező, természettel harmonizáló, hagyományos gazdasági, termelői kultúrát és fogyasztói szokásokat. Meg kell teremteni annak lehetőségét, hogy a fejlesztések pozitív eredményeit és hatásait elsősorban a helyi közösség – és annak minél több tagja kihasználhassa. A fejlesztések járuljanak hozzá, hogy a társadalom tagjaiban a fenntarthatóság értékei, illetve a környezet iránt érzett felelősség tudatosuljon, és erkölcsi normává váljon.⁴

A fenntartható életmód, fogyasztás és termelés együttesen biztosítja a társadalmi-gazdasági fejlődés és a környezetterhelés szétválását, azaz, hogy a lakosság növekvő jóléte csökkenő környezetterhelés mellett legyen biztosítható. A fogyasztói magatartás megváltozása, a környezeti szempontból fenntarthatóbb, organikus termékek és szolgáltatások felé történő elmozdulás keresleti oldalról erősíti meg a termelői folyamatok „fenntarthatósága” iránti igényt. **E célok nem valósíthatók meg a társadalom környezettudatosságának erősítése nélkül.** Ezáltal biztosítható, hogy az életminőséget közvetlenül érintő tényezők mellett az emberi élet alapjait jelentő természeti erőforrások és értékek védelme és fenntartható használata, valamint az ezekkel szorosan összefüggő életmód, fogyasztási és termelési szokások együttesen szolgálják a társadalom hosszú távú jóllétét. (HÖKTE környvéd. program)

6. A HFS integrált és innovatív elemeinek bemutatása

Stratégiánk a helyzetelemzésben feltárt és a helyi szereplők kérdőívekben, fórumokon megfogalmazott szükségleteire reagál. A problémafeltárás során azonosított szükségletek közül két

⁴ http://www.kiskore.hu/_onk/szerv_fejl/fenntarthato.pdf

területre fókuszáltunk – a fenntartható gazdaság- és a fenntartható közösségfejlesztésre. A szóismétlés nem öncélú: mindkét terület esetén – összhangban az EU-s és nemzeti programokban megfogalmazott igénnyel – valóban hangsúlyt kívánunk helyezni a költséghatékonyságra és a jövőképpen megfogalmazott fenntarthatóságra. A korábbi ciklus nem fenntartható egyedi fejlesztései, vagy éppen önerő hiányában egyes fejlesztések elmaradása a helyi közösségek életében további problémákat, nehézségeket hoztak létre. (pl.: egyes településeken elmaradt „falufejlesztési” beruházások miatt, a helyi közösség kevéssé fogadja el az 14-20-as LEADER gazdaságfejlesztési preferenciáját.)

A fenntartható gazdaságfejlesztési célt két intézkedés szolgálja. A mikrovállalkozások fejlesztését célzó intézkedés megfogalmazása során a GINOP, valamint a VP nem LEADER intézkedéseiből támogatható fejlesztések figyelembevételével, az előzőekben említett forráslehetőségekkel élni nem tudó vállalkozásoknak kívánunk lehetőséget teremteni. A gazdaságfejlesztés másik területe a turisztika, amelyre a források zömét allokáltuk, tekintettel arra, hogy a hely szereplők többsége a turisztikát a járás kitörési pontjaként értelmezi. Ha a stratégiánk fókuszpontját kellene meghatározni az mindenképpen a turisztika, amennyiben az akcióterület fejlesztési forrása magasabb összegű lenne, akkor arányában még többet költenénk turisztikai fejlesztésekre. Míg a mikrovállalkozások esetén az együttműködés nem feltétlenül képezi a projektek szerves részét, a turisztikai ötletek csak akkor lehetnek sikeresek és fenntarthatóak, ha más attrakciókkal összekapcsolódnak, együttműködésben valósulnak meg. A LEADER-ben valódi, szerves, a projektek és az együttműködő partnereket egyaránt szolgáló, de mégsem központilag uniformizált együttműködések kívánunk támogatni. Hiszünk abban, hogy a horizontális kiírásokkal felülről és a LEADER-ben alulról induló kezdeményezések az akcióterületen egymást támogató módon összeérhetnek.

A közös munka, valós együttműködések kialakítása és ösztönzése, ágazatokon belül és ágazatok között szintén olyan elem a stratégiánkban, amit minden eszközzel segíteni kívánunk. Ugyanakkor az együttműködések a realitások talaján kívánjuk kezelni. Fontosnak tartjuk, hogy – a korábbi időszakban a LEADER keretében sok esetben létrejött látszat együttműködésekkel szemben - azokon a területeken, a projektek olyan részelemein dolgozzanak közösen a partnerek, amelyek esetén az együttműködéssel valódi hozzáadott érték jön létre. Az együttműködésekre vonatkozó feltételrendszer részletes kiépítése ezért lényege eleme, központi kérdése lesz a végleges stratégiának és a pályázati felhívásoknak.